

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTA UN
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS**

18. Starptautiskās zinātniskās konferences
„*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2023*”
materiāli

(2023.gada 20.-21.oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF THE
INSTITUTE OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES AND
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY**

The materials of the 18-th International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2023*”
(20th –21th October, 2023)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

Apstiprināts Daugavpils Universitātes Humanitāro un Sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2024.gada 27.martā, protokols Nr.4

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Humanitāro un Sociālo zinātņu institūta Humanitāro un Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences „Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2023” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saulē”, 2024., 46 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) - zinātniskais redaktors

Vadošā pētniece, Dr.oec. **V.Šipilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)

Prof., PhD **Dz. Ilisko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)

Prof., Dr.iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)

Prof., Dr. hab. paed., Dr. habil. psych **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) - zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)

Asoc.prof., Dr.oec. **L. Aleksejeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., Dr.iur. **N. Jefimovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Vadošā pētniece, Dr.oec. **V. Komarova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr.hab.sc.soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)

Prof., Dr.hab. **M. Piotrowska-Trybull** (Varšavas Valsts aizsardzības universitāte, Polija)

Asoc.prof., Dr.iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)

Pētniece, Dr.psych. **M. Nesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr.sc.soc. **M.J. Šoutena** (Beira Interior universitāte, Portugāle)

Pētniece, Dr.oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., Dr.iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., dr.iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Prof., dr.iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Doc., dr.iur. **N. Jefimovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Humanitāro un Sociālo zinātņu institūta, un Humanitāro un Sociālo zinātņu fakultātes starptautiskās zinātniskās konferences (2023.gada 20.-21.oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātniskie raksti tiesību zinātnes nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включен в базу данных:

[Electronic Journals Library](#) of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9934-39-014-2

© Daugavpils Universitāte, 2024

SATURS

Nikolajs Jefimovs (Latvija)

KAPITĀLSABIEDRĪBAS VALDES DARBA REZULTĀTU IZVĒRTĒŠANAS SISTĒMAS
TIESISKĀ REGULĒJUMA ĪPATNĪBAS UZ DAUGAVPILS VALSTSPILSĒTAS
PAŠVALDĪBAS PIEMĒRA

Characteristics of the legal regulation of the performance evaluation system of the board of the company on the example of the municipality of Daugavpils

Jekaterina Sredņakova (Latvija)

AR NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RADĪTĀ KAITĒJUMA PIERĀDĪŠANA
KRIMINĀLPROCESĀ

Proof of harm caused by a criminal offence in criminal proceedings

Marina Sumbarova (Latvija)

IZMEKLĒŠANAS EKSPERIMENTA ĪPATNĪBAS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

Features of the investigative experiment in Latvian criminal procedure

Igors Trofimovs (Latvija)

PRETDARBĪBA IZMEKLĒŠANAI UN TĀ FORMAS

Counteraction to investigation and its forms

Ruta Velika (Latvija)

BĒRNU AIZSARDZĪBAS PRET VARDARBĪBU TIESISKIE INSTRUMENTI ZVIEDRIJĀ,
SOMIJĀ UN ISLANDĒ, TO LOMA STARPTAUTISKO TIESĪBU PLATFORMĀ

Legal instruments for the protection of children against violence in Sweden, Finland and Iceland, their role in the platform of international law

Vladimir Menshikov, Alina Danileviča, Vladas Tumulavičius (Latvia)

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FINANCIAL FRAUD: SCOPE AND LIMITATIONS

Ziņas par autoriem

KAPITĀLSABIEDRĪBAS VALDES DARBA REZULTĀTU IZVĒRTĒŠANAS SISTĒMAS TIESISKĀ REGULĒJUMA ĪPATNĪBAS UZ DAUGAVPILS VALSTSPILSĒTAS PAŠVALDĪBAS PIEMĒRA

Valde ir kapitālsabiedrības izpildinstitūcija. Tas galvenā funkcija ir sabiedrības operacionālās darbības organizācija ar mērķi gūt peļņu. Kapitālsabiedrības valdes jēdziena zinātniskā izpratne ir ietverta vairāku starptautiski atzītu zinātnieku darbos. Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēma ir kapitālsabiedrības valdes darba organizācijas mehānisms, kas var tikt īstenots tikai tādā gadījumā, ja valdes locekļiem piemīt nepieciešama darba pieredze, pietiekams laiks savu funkciju pildīšanai, kā arī lielākā daļa no valdes locekļiem ir neatkarīgi. Valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmas jēdziena izpratne ir atkarīga no dažādām metodoloģiskā rakstura pieejas formām. Minētās pieejas formas ir piesaistītas jēdziena tvērumam, kas tiek noteikts atkarībā no tiem mērķiem un uzdevumiem, kuri tiek uzlikti valdei kā izpildinstitūcijai.

Atslēgas vārdi: kapitālsabiedrības valde, valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmas izpētes metodoloģiskais pamats, valdes darba rezultāti.

Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējums ir pasākumu kopums, kas ir vērsts uz to, lai noskaidrotu cik efektīvi valde izpilda savas funkcijas. Ir vispārpieņemts, ka valdes darba rezultātu izvērtējumu veic pati valde pašnovērtējuma formā, kā arī kompetentas personas – veicot neatkarīgu valdes darba rezultātu izvērtējumu.

Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējums ir cieši atkarīgs no izvērtēšanas metodoloģijas, kuru izmanto kompetentas personas. Proti, atkarībā no izvēlētās metodoloģijas, valdes darba rezultātu izvērtējumu var iedalīt uz:

- iekšējo izvērtējumu, kas nozīmē kapitālsabiedrības iekšējo resursu izmantošanu;
- ārējo izvērtējumu, kas nozīmē kapitālsabiedrības ārējo resursu izmantošanu;
- kopējo izvērtējumu — izvērtējumu, kas apvieno sevī ārējos un iekšējos kapitālsabiedrības valdes darba izvērtējuma kritērijus;
- tirgus izvērtējumu, kas nozīmē kapitālsabiedrības klientu prasību apmierināšanu salīdzinājumā ar alternatīviem prasību apmierināšanas veidiem;
- ideālo izvērtējumu, kas nozīmē galīgo mērķi, kuru cenšas panākt kapitālsabiedrības valde, veicot organizācijas struktūras optimizāciju;
- mērķa vai stratēģisko izvērtējumu, kas atspoguļo kapitālsabiedrības mērķu sasniegšanas veidus;
- izmaksu vai taktisko izvērtējumu, kas atspoguļo rīcībā esošo resursu pārveidošanas veidus kapitālsabiedrības darbības procesā;
- globālo izvērtējumu, kas nozīmē kapitālsabiedrības vadības sistēmas uzbūvi konkrētajā kapitālsabiedrībā, kas cieši korelē ar vispārīgajiem procesiem valsts ekonomikā.

Pēc publikācijas autora domām, daudz efektīvāk ir izmantot kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas variācijas, nekā piemērot vienu konkrētu valdes darba izvērtēšanas pieeju.

Analizējot jēdziena „kapitālsabiedrības valdes darba izvērtējums” tvērumu Latvijas Republikas normatīvajos aktos, ir jāņem vērā, ka vienu un to pašu jēdzienu var definēt dažādi, piemēram, atkarībā no valdes kompetences līmeņa, atkarībā no kapitālsabiedrības darbības mērķiem, kādus ir plānots sasniegt, atkarībā no komercdarbības jomas, kurā darbojas kapitālsabiedrība.

2000.gada 13.aprīlī Saeimā pieņemtais Komerclikums un 2014.gada 16.oktobrī pieņemtais Publiskās personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums nedod pietiekamu skaidrību par to, kā, pēc likumdevēja domām, ir definējams kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējums. Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas juridiskā reglamentācija publisko tiesību jomā pārējos Latvijas normatīvajos aktos nav sastopama.

Vienlaikus, daži Latvijas pētnieki (Kalniņš, Litvins 2011), zinātniski definē kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējumu kā pārvaldības sistēmas mērķi, kas darbojas ilgtermiņā un kas ir vērsts uz uzņēmumu vērtības palielināšanu, nodrošinot, ka uzņēmumos ieguldītā nodokļu maksātāju nauda tiek izlietota efektīvi un veiksmīgi. Tomēr būtu kļūdaini uztvert kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējuma jēdzienu pārāk plaši vai otrādi, pārāk šauri, vienīgi kā kapitālsabiedrības pārvaldības sistēmas mērķi.

Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējuma jēdziena pareizai formulēšanai ir nepieciešams nodefinēt un ņemt vērā visas pazīmes, kas atspoguļo jēdziena kvalitatīvās īpašības. Turklāt darba rezultātu izvērtējuma jēdziena definēšana publisko tiesību jomā palīdz atklāt jēdziena saturu, definīcijā uzsverot jēdziena vispārējās un sevišķās pazīmes. Minētais palīdz nošķirt pētāmo jēdzienu no pārējiem līdzīgiem jēdzieniem un izdarīt secinājumus par tā īpašo vietu saturiski līdzīgu jēdzienu kopā.

Vārdi „kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējums” starptautiskajās tiesībās nozīmē kapitālsabiedrības valdes darba organizācijas mehānismu, kas var tikt īstenots tikai tādā gadījumā, ja valdes locekļiem ir nepieciešama darba pieredze, pietiekams laiks savu funkciju pildīšanai, kā arī lielākā daļa no valdes locekļiem ir neatkarīga (European Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (Text with EEA relevance), 15.02.2005. European Commission). Pētot kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējuma sistēmu Latvijā, primāri būtu nepieciešams analizēt jautājumu par to, kāds ir pašreizējais kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas mehānisms publisko tiesību jomā un ko tieši ir jāuzlabo tajā, lai veicinātu darba rezultātu izvērtēšanas mehānisma plašāku izmantošanu.

Kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas procesa tiesiskais regulējums Latvijā šobrīd ir noteikts Komerclikumā (Tillere-Tilnere 2014). Tomēr pēdējos gados pieņemtie normatīvie akti norāda uz atsevišķu kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas procesa elementu pastāvēšanu citos Latvijas normatīvajos aktos. Proti, kopš 2015.gada 1.janvāra ir spēkā Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums, kura 27.panta septītā daļa nosaka, ka Ministru kabinets reglamentē kārtību, kādā atbilstoši šā panta nosacījumiem vērtējami kapitālsabiedrības darbības rezultāti un finanšu rādītāji.

Kapitālsabiedrību, kurās valstij ir izšķirošā ietekme, darbības rezultātu un finanšu rādītāju izvērtēšanu regulē Ministru kabineta 2016.gada 9.februāra noteikumi Nr.95 „Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībai, kurā valstij ir izšķirošā ietekme”. Savukārt pašvaldību kapitālsabiedrību valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmas organizēšanas un funkcionēšanas kārtību nosaka attiecīgas pašvaldības dome, izmantojot Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 34.panta trešajā daļā piešķirto deleģējumu. Privāto kapitālsabiedrību valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmu izstrādā un piemēro kapitālsabiedrības īpašnieki (akcionāri). Attiecībā uz kapitālsabiedrības finanšu pārskatu sagatavošanu un iesniegšanu, kas vairākuma gadījumos tiek izmantoti valdes darba rezultātu izvērtēšanai, Latvijas normatīvajos aktos ir noteiktas vienādas prasības gan valsts, gan privātām kapitālsabiedrībām (Jevcuka, Ketners 2011).

Ministru kabineta 2016.gada 9.februāra noteikumi Nr.95 „Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībai, kurā valstij ir izšķirošā ietekme” paredz šādu finanšu rādītāju obligātu norādīšanu t.s. publiskas personas kapitālsabiedrības pārskatos par darbības rezultātiem iepriekšējā gadā:

1. Neto apgrozījums (*euro*);
2. Peļņa vai zaudējumi (*euro*);
3. Peļņa pirms procentu maksājumiem, nodokļiem, nolietojuma un amortizācijas atskaitījumiem (EBITDA) (*euro*);
4. Pašu kapitāls (*euro*);

5. Pašu kapitāla atdeve (ROE) (%);
6. Kopējais likviditātes rādītājs;
7. Saistības pret pašu kapitālu (%);
8. Pamatdarbības neto naudas plūsma (*euro*);
9. Investīciju plāna izpilde (*euro*);
10. Valsts budžetā iemaksātās dividendes pārskata periodā (*euro*);
11. No valsts un pašvaldību budžeta tieši vai netieši saņemtais finansējums (dotācijas, maksa par pakalpojumiem un citi finanšu līdzekļi) kopā (*euro*);
12. No valsts un pašvaldību budžeta tieši vai netieši saņemtā finansējuma izlietojums (dotācijas, maksa par pakalpojumiem un citi finanšu līdzekļi) kopā (*euro*);
13. Ar Ministru kabineta lēmumu atstātās peļņas daļas izlietojums kopā (*euro*).

Augstāk minētie finanšu rādītāji tiek izvērtēti uz atbilstību plānotajiem rādītājiem, kas ir paredzēti kapitālsabiedrības vidējā termiņa darbības stratēģijā. Atbilstoši Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 57.pantam, vidēja termiņa darbības stratēģija ir obligāts plānošanas dokuments, kuru izstrādā publiskas personas kapitālsabiedrība un kuru apstiprina kapitāla daļu turētājs vai padome (ja tāda ir izveidota). Ja stratēģija netika apstiprināta, tad faktiskie finanšu rādītāji tiek salīdzināti ar citos kapitālsabiedrības iekšējos plānošanas dokumentos pārskata gadam noteiktajiem finanšu rādītājiem, kurus ir apstiprinājis kapitāla daļu turētājs vai padome (ja tāda izveidota). Novirzes no plānotajiem finanšu rādītājiem tiek atspoguļotas faktiskajos ciparos, kā arī procentos. Par katru no novirzēm kapitālsabiedrības valde dod atsevišķu skaidrojumu.

Ministru kabineta 2016.gada 9.februāra noteikumos Nr.95 „Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībai, kurā valstij ir izšķirošā ietekme” paredzētajā pārskatā par kapitālsabiedrības darbības rezultātiem iepriekšējā gadā, līdztekus finanšu rādītājiem, norāda arī nefinanšu un finanšu mērķu sasniegšanu. Šādi mērķi tiek paredzēti kapitālsabiedrības vidējā termiņa darbības stratēģijā. Savukārt ja stratēģija netika pieņemta, tad stratēģijai atbilstošajos kapitālsabiedrības iekšējos plānošanas dokumentos attiecīgajam darbības gadam, kurus iepriekš ir apstiprinājis kapitāla daļu turētājs vai padome (ja tāda izveidota). Nefinanšu un finanšu mērķu rezultāti tiek atspoguļoti aprakstošajā formā, novirzes no plānotajiem rādītājiem var tikt atspoguļotas procentos. Par katru no novirzēm kapitālsabiedrības valde noformulē atsevišķu skaidrojumu.

Kā jau tika minēts iepriekš, pašvaldību kapitālsabiedrību valdes darba rezultātu izvērtēšanas procesa organizēšanas un norises kārtību nosaka attiecīgas pašvaldības dome. Atbilstoši Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumam Latvijā (no 01.07.2021.) pastāv 43 pašvaldības. Līdz ar to katra pašvaldība, izmantojot Publiskas personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likuma 34.panta trešajā daļā piešķirto deleģējumu, var noteikt savu kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmu.

Publikācijas autors, ņemot vērā publikācijas sagatavošanas vietas lokāciju, veica Daugavpils valstspilsētas pašvaldībā izstrādātās kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmas funkcionēšanas analīzi. Sistēmas funkcionēšanas pamatu nosaka Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes noteikumi Nr.3 “Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībās, kurās pašvaldībai ir izšķirošā ietekme” (apstiprināti ar Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes 2020.gada 21.maija lēmumu Nr.204). Pašvaldības domes noteikumi paredz pienākumu pašvaldības kapitālsabiedrībām regulāri reizi ceturksnī iesniegt pārskatus par saviem darbības rezultātiem.

Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes noteiktie pārskati par kapitālsabiedrības finanšu darbības rezultātiem sastāv no rīcības plāna un budžeta plāna izpildes pārskata, starpperiodu finanšu pārskata (ceturkšņa dati), pārskata par deleģēšanas (pilnvarojuma, pasūtījuma) līgumā noteikto uzdevumu izpildi, operatīvās bilances (reizi ceturksnī). Finanšu rādītāji, kas tiek norādīti minētajos kapitālsabiedrības pārskatos, ietver sevī plašu rādītāju kopumu (sk. 1.tabulu).

Finanšu rādītāji, kas tiek norādīti Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes kapitālsabiedrību pārskatos

1.	Vidējā darba alga (<i>euro</i>)
2.	Nefinanšu rādītāji (paveiktais/ plānotais darba apjoms)
3.	Personāla izmaksas (<i>euro</i>)
4.	Pakalpojumi (<i>euro</i>)
5.	Materiāli un izejvielas (<i>euro</i>)
6.	Administratīvie izdevumi (<i>euro</i>)
7.	Reprezentācijas izdevumi (<i>euro</i>)
8.	Komandējumi un dienesta braucieni (<i>euro</i>)
9.	Remontdarbi un uzturēšanas pakalpojumi (<i>euro</i>)
10.	Īre un noma (<i>euro</i>)
11.	Nodokļu maksājumi (<i>euro</i>)
12.	Pamatlīdzekļu un citu ieguldījumu vērtības nolietojums (<i>euro</i>)
13.	Norēķini par prasībām (<i>euro</i>)
14.	Pārējie izdevumi (<i>euro</i>)
15.	Naudas līdzekļu plūsma (<i>euro</i>)
16.	Pamatlīdzekļu iegāde (<i>euro</i>)
17.	Materiālu un izejvielu iegāde (<i>euro</i>)
18.	Remontdarbu plāns un pamatlīdzekļu izveide (<i>euro</i>)
19.	Kredītsaistību faktiskā atmaksa (<i>euro</i>)
20.	Pamatkapitālā ieguldīto līdzekļu un peļņas izlietojums (<i>euro</i>)
21.	Pamatlīdzekļu kustība (<i>euro</i>)
22.	Debitoru, kreditoru saraksts
23.	Iepirkumu plāns

Minētie kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanu raksturojošie finanšu rādītāji tiek salīdzināti ar budžeta plānā un rīcības plānā attiecīgajam gadam ietvertajiem finanšu un nefinanšu rādītājiem. Daugavpils valstspilsētas pašvaldībai piederošās kapitālsabiedrības, izstrādājot budžeta un rīcības plānu attiecīgajam gadam, obligāti apstiprina minētos dokumentus akcionāru sapulcē vai padomes sēdē (ja kapitālsabiedrībai ir izveidota padome). Budžeta un rīcības plānā noteiktajiem finanšu un nefinanšu rādītājiem ir jābūt saskaņotiem ar kapitālsabiedrības vidējā termiņa darbības stratēģijā paredzētajiem mērķiem. Ja stratēģija attiecīgajam gadam netika pieņemta, budžeta un rīcības plānā noteiktie finanšu un nefinanšu rādītāji tiek atvasināti no citos kapitālsabiedrības plānošanas dokumentos paredzētajiem mērķiem. Minētajiem plānošanas dokumentiem iepriekš ir jābūt apstiprinātiem akcionāru sapulcē vai padomes sēdē (ja ir izveidota padome).

Ja faktiskie darbības rezultāti (finanšu un nefinanšu) atšķiras no plānotajiem, kapitālsabiedrības valde noviržu skaidrošanai sniedz izvērstus paskaidrojumus. Kapitālsabiedrības valde sniedz arī vērtējumu par noviržu ietekmi uz iespējām sasniegt kapitālsabiedrības vidēja termiņa darbības stratēģijā noteiktos vidēja termiņa mērķus, kā arī norāda konstatētos riskus un to ietekmi uz kapitālsabiedrības finanšu stabilitāti un ilgtspējīgu attīstību. Minētie skaidrojumi tiek sagatavoti brīvā formā un tiek pievienoti iepriekš minētajiem pārskatiem par kapitālsabiedrības darbības rezultātiem.

Atkarībā no plānoto finanšu un nefinanšu rādītāju izpildes, Daugavpils valstspilsētas pašvaldības kapitālsabiedrību darbība tiek novērtēta ar rezultātiem “ļoti labi”, “labi”, “apmierinoši” un “neapmierinoši”. Daugavpils valstspilsētas pašvaldībai piederošo kapitālsabiedrību finanšu un nefinanšu rādītāju izpildes analīzi veic Daugavpils valstspilsētas pašvaldības iestādes „Daugavpils pašvaldības centrālā pārvalde” Juridiskā departamenta Kapitālsabiedrību pārraudzības nodaļa.

Visu pašvaldības kapitālsabiedrību darba rezultātu analīzes kopsavilkums tiek sagatavots analītiskā gada pārskata formā. Šāds analītiskais gada pārskats tiek iesniegts Daugavpils valstspilsētas pašvaldības kapitāla daļu turētāja pārstāvim, kas ir domes izpilddirektors.

Kapitālsabiedrību darba rezultātu analītiskais gada pārskats sastāv no šādām sadaļām:

1. Finanšu rezultātīvo rādītāju kopsavilkums:
 - a. Finanšu rezultātīvo rādītāju izpildes datu apkopojums, kas tiek salīdzināts ar plānoto, kā arī ar iepriekšējā gada rezultātiem (budžeta plāna rādītāji, gada pārskata dati);
 - b. finanšu analītiskie rādītāji;
 - c. veiktie maksājumi valsts un pašvaldības budžetā;
 - d. valsts vai pašvaldības finansējuma apmērs, tās izlietojums atbilstoši noteiktajam mērķim.
2. Analītiskais saimnieciskās darbības pārskats:
 - a. vispārīga informācija par pašvaldības līdzdalību kapitālsabiedrībās, tās ieguldījumiem resursiem un to atdevi, kapitālsabiedrībās strādājošo skaitu, to dinamiku, darba samaksu, sniegtajiem pakalpojumiem, pakalpojumu cenām, pakalpojumu tarifiem;
 - b. kapitālsabiedrību saimnieciskās darbības raksturojums un darbības rezultāti, tai skaitā nefinanšu un finanšu mērķu izpildes analīze: sniegto pakalpojumu pieejamības un apjoma nodrošinājums, klientu apmierinātība ar pakalpojumiem, ieņēmumi no pamatdarbības, citu ieņēmumu un izdevumu plāna izpilde, plāna izpildes novirzes, noviržu no iepriekšējā gada rādītājiem iemeslu raksturojums, plānoto pamatlīdzekļu, materiālu un resursu iegādes, remontdarbu plāna izpilde, projektu realizācija, citu uzdevumu izpilde noteikto mērķu sasniegšanai;
 - c. pašvaldības budžetā iemaksātās dividendes, ar kapitāla daļu turētāja lēmumu atstātās peļņas daļas izlietojums atbilstoši noteiktajiem mērķiem;
 - d. secinājumi, vērtējums un priekšlikumi mērķu sasniegšanas un uzdevumu izpildes nodrošināšanai.

Pēc analītiskā gada pārskata izpētes un tajā norādīto Daugavpils valstspilsētas pašvaldības kapitālsabiedrību darba rezultātu analīzes, kapitāla daļu turētāja pārstāvis izdara secinājumu par valdes darba rezultātiem.

Publikācijas autors norāda, ka kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas metodoloģijas pamatā ir korporatīvā filozofija. S. Mintzs (S. Mintz) publikācijā „Kas ir kompānijas filozofija?” (What is a Company Philosophy?) norāda, ka uzņēmuma filozofija apzīmē pamata uzskatus un principus, pēc kuriem cilvēki, kas ir nodarbināti attiecīgajā kapitālsabiedrībā, tiek vadīti. Tas ir neformālas, nerakstītas vadlīnijas par to, kā cilvēkiem vajadzētu izturēties un uzvesties, strādājot kapitālsabiedrībā (Mintz 2016). Viņš norāda, ka kapitālsabiedrības valde ne tikai noformulē minētās vadlīnijas, bet arī paļaujas uz tām lēmumu pieņemšanā. Autora ieskatā korporatīvās filozofijas un kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtējuma sakars izpaužas kapitālsabiedrības akcionāru, valdes un trešās neitrālās puses – kompetentas personas, mijiedarbības objektīvajā izpausmē – valdes darba rezultātu izvērtēšanas procesā, savukārt iesaistīto pušu objektīvās mijiedarbības mērķi realizējas kapitālsabiedrības korporatīvajā filozofijā.

Kapitālsabiedrību korporatīvās filozofijas efektīvai ieviešanai Latvijas normatīvo aktu sistēmā bija jāparedz valdes darba rezultātu izvērtēšanas sistēmas esamību, kuras ietvaros valdes darba rezultātu izvērtēšana ir pakārtota kapitālsabiedrības kopējiem darbības rezultātiem. Šajā posmā vajadzēja pieņemt korporatīvās filozofijas koncepcijas pamata atziņas: lielākās uzmanības pievēršana tiem mērķiem, pēc kuriem vadās kapitālsabiedrības valde lēmumu pieņemšanas procesā. Par vēl vienu no korporatīvās filozofijas koncepcijas pamata atziņām jāuzskata kapitālsabiedrības iekšējās kultūras esamību, pēc kuras vadās valde un darbinieki, organizējot savu komunikāciju. Pēc publikācijas autora domām, Latvijas normatīvo aktu sistēmā pašlaik ir ieviestas tikai korporatīvās filozofijas koncepcijas pamata atziņas: nacionālajā likumdošanā ir paredzēts kapitālsabiedrības valdes darba rezultātu izvērtēšanas process, kas tiek īstenots, vērtējot kapitālsabiedrību darbības rezultātus, ieskaitot finanšu rādītājus; procesa gaitā tiek ņemti vērā akcionāru, valdes un padomes (ja

tāda ir izveidota) apsvērumi par darba rezultātu efektivitātes izvērtēšanas kritērijiem; darba rezultātu izvērtēšanas procesā iesaistītās puses var vienoties par procesa metodoloģiju; process var norītēt valsts un pašvaldības līmenī.

Vienlaicīgi korporatīvās filozofijas koncepcijas atziņas, kas lielākā mērā ir piesaistītas valdes darba rezultātu subjektīvo izvērtēšanas kritēriju izmantošanai, nav guvušas tik lielu izplatību un popularitāti.

Bibliogrāfija

1. Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes noteikumi Nr.3 “Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībās, kurās pašvaldībai ir izšķirošā ietekme”. // 21.05.2020. Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes noteikumi Nr.3., Daugavpils valstspilsētas pašvaldības domes lēmums Nr.204, 26.05.2021 [tiešsaiste]. 2020 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.daugavpils.lv/pasvaldiba/dokumenti/normativie-akti?dokument=4338>
2. European Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (2005/162/EC). 15.02.2005. European Commission. [tiešsaiste]. 2005 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32005H0162&from=LV> (In English)
3. Jevcuka L., Ketners K. (2011) Latvijas valsts kapitālsabiedrību pārvaldības raksturojums, pastāvošās problēmas un iespējamie risinājumi. Scientific Journal of Riga Technical University Economics and Business, vol. 21, no. 3, 2011., p. 43. ISSN 2256-0394.
4. Kalniņš V., Litvins G. (2011) Augošas vērtības meklējumos. Valsts un pašvaldību kapitālsabiedrības: rīcībpolitikas un prakses izvērtējums [tiešsaiste]. Rīga, 2011 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/2011/VALSTS_UZNEMUMU_PETIJUMS.pdf
5. Latvijas Republikas likums “Komerclikums”. // 13.04.2020. likums. LV, 158/160, 01.01.2002 [tiešsaiste]. 2002 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/5490-komerclikums>
6. Latvijas Republikas likums “Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums”. // 10.06.2020. likums. LV, 119C, 22.06.2020 [tiešsaiste]. 2020 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/315654-administrativo-teritoriju-un-apdzivoto-vietu-likums>
7. Latvijas Republikas likums “Publiskās personas kapitāla daļu un kapitālsabiedrību pārvaldības likums”. // 16.10.2014. likums. LV, 216, 31.10.2014 [tiešsaiste]. 2014 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269907-publiskas-personas-kapitala-dalu-un-kapitalsabiedribu-parvaldibas-likums>
8. Ministru kabineta noteikumi Nr.95 „Kārtība, kādā tiek vērtēti darbības rezultāti un finanšu rādītāji kapitālsabiedrībai, kurā valstij ir izšķirošā ietekme”. // 12.02.2016. Ministru kabineta noteikumi Nr.95. LV, 29, 11.02.2016 [tiešsaiste]. 2016 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/280193-kartiba-kada-tiek-verteti-darbibas-rezultati-un-finansu-raditaji-kapitalsabiedribai-kura-valstij-ir-izskirosa-ietekme>
9. Mintz S. (2016) What is a Company Philosophy? [online]. 2016 [viewed 10 april 2022]. Available from: <https://www.workplaceethicsadvice.com/2016/12/what-is-a-company-philosophy.html> (In English)
10. Tillere-Tilnere I. (2014) Pienākumu un atbildības sadale valdē [tiešsaiste]. Rīga, 2014 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: http://kpmglaw.lv/pienakumu_un_atbildibas_sadale_valde

CHARACTERISTICS OF THE LEGAL REGULATION OF THE PERFORMANCE EVALUATION SYSTEM OF THE BOARD OF THE COMPANY ON THE EXAMPLE OF THE MUNICIPALITY OF DAUGAVPILS

Summary

The board is an executive body of a company. Its main function is the organization of the company's operational activities in order to get profit. The scientific understanding of the concept of the board of a company is contained in the works of several internationally recognized scientists. The system for evaluating the performance of the board of a company is a mechanism for the organization of the work of the board of a company, which can be implemented only if the members of the board have the necessary work experience, sufficient time to perform their duties and also the majority of the members of the board are independent. The understanding of the concept of the evaluation system of the board's performance depends on different forms of methodological approach. The mentioned forms of approach are tied to the scope of the concept, which is determined depending on the goals and tasks that are imposed on the board as an executive body.

Key words: company's board, the methodological basis of the research of the evaluation system of the board's performance, the results of the board's performance.

AR NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU RADĪTĀ KAITĒJUMA PIERĀDĪŠANA KRIMINĀLPROCESĀ

Kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas posmā, uzsākot kriminālprocesu un veicot izmeklēšanu tajā, procesa virzītājam jāsakārto ar plašu risināmo jautājumu klāstu, kuru starpā ir arī mantiskie jautājumi un no tiem izrietošā problemātika. Kā viens no mantisko jautājumu veidiem kriminālprocesā ir kaitējuma kompensācija cietušajam. Kompensācijas institūts, kā arī pārējie mantiskie jautājumi ir cieši saistīti savā starpā un, varētu teikt, papildina viens otru. Kriminālprocesa likuma 350.panta 1.daļā noteikts, ka kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. Noziedzīgos nodarījumos cietušo tiesības uz valsts kompensāciju Latvijas tiesiskajā sistēmā ir nostiprinātas jau 17 gadus un tiek aizsargātas ar likumu. Ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšanu regulē Kriminālprocesa likuma 26.nodaļa. Raksta mērķis ir izpētīt kompensācijas institūta nozīmi un problemātiku un to, kā persona var realizēt savas tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju. Raksta tēma ir aktuāla, jo praksē nav vienotas izpratnes par mantisko jautājumu pareizu risināšanu turklāt nereti ir dzirdēts, ka procesa virzītāji kriminālprocesa ietvaros nepiemēro pareizi vai nepiemēro vispār mantisko jautājumu institūtus situācijās, kad tās būtu nepieciešams.

Kriminālprocesa likuma 22.pants paredz, ka personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai. Šī Kriminālprocesa likuma norma konkretizē Latvijas Republikas Satversmes 92.panta trešajā teikumā ietvertu principu, ka nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu, tai skaitā gadījumā, kad personai tiek nodarīts kaitējums noziedzīga nodarījuma rezultātā.

2004.gada 29.aprīlī pieņemtā Padomes Direktīva 2004/80/EK par kompensāciju noziedzīgos nodarījumos cietušajiem noteica pienākumu katrā Eiropas Savienības dalībvalstī nacionālā līmenī ieviest valsts kompensāciju shēmu, kas nodrošina taisnīgu un atbilstīgu kompensāciju noziegumos cietušajiem. Latvijā par atbildīgo iestādi par valsts kompensāciju cietušajiem ir noteikta Juridiskās palīdzības administrācija, kas izveidota 2006.gadā. Juridiskās palīdzības administrācijas dati liecina, ka valsts kompensācijas mehānisms Latvijā sekmīgi darbojas: 2022.gadā tika pieņemti 652 lēmumi par valsts kompensācijas izmaksu, kopumā izmaksājot no valsts budžeta 1483865,00 *euro*.

Atslēgas vārdi: Kriminālprocesa likums, kompensācija, cietušais, kaitējuma kompensācija.

Kriminālprocesa likuma (turpmāk tekstā – KPL) 22.pants nosaka, ka personai, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, ņemot vērā tās morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantisko zaudējumu, tiek garantētas procesuālās iespējas morālas un materiālas kompensācijas pieprasīšanai un saņemšanai. Tāpat arī KPL 97.pantā noteikts, ka cietušais, ņemot vērā viņam nodarīto morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantiskā zaudējuma apmērus, piesaka šā kaitējuma apmēru un izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai (Kriminālprocesa likums 2005). Kā redzams, šī brīža kriminālprocesuālais regulējums paredz cietušajam iespējas saņemt gandarījumu ar morālu kompensāciju un materiālu kompensāciju.

Materiālā kompensācija ir naudas izteiksmē novērtējams atlīdzinājums, ko cietušais var saņemt kriminālprocesa gaitā. Šo materiālu kompensāciju cietušais saņem īstenojoties kompensācijai kā tiesību institūtam, kura būtībā raksturota KPL 350.pantā. Saskaņā ar KPL 350.pantu kompensācija, pirmkārt, ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, kas tiek samaksāta cietušajam kā gandarījums par morālo aizskārumu, fiziskām ciešanām un mantisku zaudējumu. Otrkārt, kompensācija uzskatāma par krimināltiesisko attiecību neregulējuma elementu (Meikališa, Strada – Rozenberga 2010).

Apskatot kompensācijas jēdzienu jānorāda, ka ārpus KPL ietvara šim jēdzienam pastāv arī citas definīcijas. Piemēram, no angļu valodas ar kompensāciju saprot naudas līdzekļus, kas maksājami personai, kas pārcietusi kādu zaudējumu vai ievainojumu, tā iemesla dēļ, ka šai personai tas, kad piederējis ir ticis sabojāts (Longman Dictionary).

Salīdzinot civiltiesībās “kompensācijas” jēdzienu un saturu, tad civiltiesībās šī institūta mērķis ir, atlīdzinot cietušajai pusei pārkāpuma rezultātā radušos zaudējumus, atjaunojot cietušās

puses tiesisko stāvokli, kāds tas bija pirms pārkāpuma izdarīšanas. Jāatzīst, ka KPL ietvertais “kompensācijas” jēdziens ir īss un lakonisks.

Terminu skaidrojošajā vārdnīcā jēdziens “kaitējums” skaidrots kā fizisks ievainojums vai veselības bojājums. KPL 350.pants nosaka, ka kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārums, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. Var secināt, ka ir trīs kaitējumu veidi, kas cietušajam ir jāatlīdzina: morālais aizskārums, fiziskas ciešanas un mantisks zaudējums.

KPL nav dota definīcija jēdzienam, kas ir morālais aizskārums, arī citos Latvijas Republikas likumos nav dots “morālā kaitējuma” jēdziena definējums (Bitāns 2001). Pēc būtības morāls aizskārums ir tie pārdzīvojumi, kas jāizcieš cietušajam, normāli reaģējot uz noziedzīgo nodarījumu, kas vērsts pret viņu vai viņa tuvinieku, tas saistīts ar personas apziņu (Kūtris 2015).

Jānorāda, ka ar noziedzīgo nodarījumu radīto morālo kaitējumu nav iespējams atlīdzināt, var tikai sniegt cietušajam gandarījumu. Attiecībā uz morālā kaitējuma naudas summas apmēru cietusī persona to nevar pierādīt ar rakstveida paskaidrojumiem, tādējādi veidojas judikatūra saistībā ar morālā kaitējuma atlīdzināšanu. Tiesai, lemjot par morālo kaitējumu, tā vairāk vadās pēc tiesu prakses.

Fiziskas ciešanas ir fiziskās vardarbības tiešas sekas, un tās tiek saistītas ar ķermeņa sāpēm, ko izraisa fiziska spēka pielietošana, dažāda veida fiziskas traumas, ievainojumu utt., un kas izpaužas kā negatīvas sajūtas: sāpes, drudzis, nelaba dūša, reiboņi un citi slimīgi simptomi (Liholaja 2015). Tiesai, novērtējot fizisku ciešanu radīto kaitējumu, jāņem vērā – fiziskās ciešanas (sāpes), īpaša/paaugstināta jutība pret sāpēm, miesas bojājuma veids, ārstēšanās ilgums, ārstēšanās procesa gaita, seku ilgums. Mantisks zaudējums, par kuru kriminālprocesā cietušais var pieteikt materiālo kompensāciju, kriminālprocesuālā nozīmē saprotams kā ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts ikviens mantas samazinājums, zudums vai bojājums, kas novērtējams naudas izteiksmē (Meikališa 2000).

Runājot par kompensācijas apmēru, KPL 352.pantā ir norādīts, ka tiesas kompensācijas apmēru nosaka, izvērtējot cietušā pieteikumu. Saskaņā ar KPL 351.pantu, pieteikumā ir jāpamato mantisko zaudējumu pieteiktās kompensācijas apmērs, bet par morālo aizskārums un fiziskajām ciešanām – tikai jānorāda.

Vienam noziedzīgā nodarījumā cietušajam izmaksājamās valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir Latvijas Republikā noteiktās piecas minimālās mēneša darba algas. Izmaksājamās valsts kompensācijas apmēru aprēķina, ņemot vērā minimālās mēneša darba algas apmēru, kāds noteikts brīdī, kad persona atzīta par cietušo, proporcionāli maksimālajam valsts kompensācijas apmēram atkarībā no sekām, kas iestājušās noziedzīgā nodarījuma rezultātā. Piemēram, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, valsts kompensāciju izmaksā 100% apmērā, savukārt, ja cietušajam nodarīti vidēja smaguma miesas bojājumi, - 50% apmērā no valsts kompensācijas maksimālā apmēra. Lai pastiprinātu cietušo tiesību aizsardzību, saskaņā ar likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 3.panta otro daļu, cietušajam ir tiesības uz valsts kompensāciju arī tad, ja noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks nav noskaidrots vai viņš saskaņā ar Krimināllikumu nav saucams pie kriminālatbildības.

Atšķirībā no likumā iestrādātās valsts kompensācijas aprēķina formulas tiesa, vērtējot cietušā kompensācijas pieteikumu kriminālprocesā, nosaka cietušā labā piedzenamās kompensācijas apmēru, ņemot vērā arī individuālos apstākļus: radīto mantisko zaudējumu apmēru; noziedzīga nodarījuma smagumu un izdarīšanas raksturu, nodarītās fiziskās ciešanas; paliekošus sakropļojumus un darbspēju zudumu; morālā aizskārums dziļumu un publiskumu; psihiskas traumas. Turklāt, ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Tādējādi valsts kompensācijas mērķis pēc būtības nav atlīdzināt pilnībā visu nodarīto kaitējumu, bet gan sniegt nekavējošu valsts atbalstu, lai

palīdzētu cietušajam iespējami ātri atgūties no noziedzīgā nodarījuma sekām, tostarp iespēju segt tūlītējus izdevumus, piemēram, medicīniskos izdevumus.

Pildot amata pienākumus, pastāvot likumā noteiktajiem nosacījumiem, procesa virzītājam praksē ir jāsaskaras ar izziņas sagatavošanu Juridiskās palīdzības administrācijai, lai cietušais varētu saņemt paredzēto mantisko kaitējumu.

Praksē ir gadījumi, kad pirmstiesas izmeklēšanā izdodas nonākt līdz galīgam kompensācijas jautājuma risinājumam. Visbiežāk tā notiek tad, ja cietusi persona piesaka adekvātu kompensācijas pieteikumu un aizdomās turētai personai ir iespēja atlīdzināt nodarīto kaitējumu. Biežāk tas var notikt, cietušanai personai realizējot KPL 97.panta astotajā daļā noteiktās tiesības izlīguma ietvaros, vai arī aizdomās turētajam mēģinot mīkstināt iespējamo sodu, vai panākt kriminālprocesa izbeigšanu ar prokurora priekšrakstu par sodu.

Vērtējot iepriekš izklāstīto, ir secināms, ka “kompensācijas” institūts ir mehānisms, kas paredzēts KPL, lai sasniegtu vienu no KPL 1.pantā nostiprinātajiem mērķiem – krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Latvijā kompensācijas izmaksāšanā ir saskatāmas pozitīvas iezīmes, jo valsts kompensāciju izmaksā jau uzsāktā kriminālprocesā. Tas nozīmē, pat ja netiks konstatēta apsūdzētā vaina noziedzīgā nodarījumā, cietušajam izmaksāto naudu neprasīs atpakaļ.

Bibliogrāfija

1. Bitāns A. (2001) Par morālā kaitējuma izpratni Latvijā. Jurista Vārds, Nr.27 (220), 2001., 7.lpp. ISSN 2661538X.
2. Kuzmane G. (2002) Vai kompensācija pienākas par jebkuru morālo kaitējumu. Jurista Vārds, Nr.3 (236), 2002., 10.lpp. ISSN 2661538X.
3. Kūtris G. (2015) Valsts kā cietušā tiesības saņemt kaitējuma kompensāciju. Grām.: Kriminālprocesa likumam – 10. Pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. Ā.Meikališas zinātniskajā redakcijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2015., 323.lpp. ISSN 978-9934-18-157-3.
4. Latvijas Republikas likums “Kriminālprocesa likums”. // 21.04.2005. likums. LV, 112 (4918), 02.11.2023 [tiešsaiste]. 2005 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>
5. Latvijas Republikas likums “Par valsts kompensāciju cietušajiem”. // 18.05.2006. likums. LV, 87, 01.01.2019 [tiešsaiste]. 2006 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/136683-par-valsts-kompensaciju-cietusajiem>
6. Liholaja V. (2015) Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo [tiešsaiste]. Rīga, 2015 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2016/tiesu%20prakse%20par%20cietsirdibu%20un%20vardarbibu%20nepilngadigie%20anon.doc
7. Longmann Dictionary to Contemporary English. [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2024.g. 2.janvārī]. Pieejams: <https://www.ldoceonline.com/es-LA/dictionary> (In English)
8. Meikališa Ā., Strada K. (2000) Kriminālprocesa terminu skaidrojošā vārdnīca. 2. labotais un papildinātais izdevums. Rīga, RaKa, 2000., 158.lpp. ISSN 9984150399.
9. Pinne D. (2013) Noziedzīga nodarījuma radītā morālā kaitējuma raksturojums un īpatnības. Jurista Vārds, Nr.51 (802), 2013., 10.lpp. ISSN 2661538X.
10. Turlaja A. (2023) Valsts kompensācija cietušajiem: iestāžu sadarbība, kompensācijas apmērs un informatīvais atbalsts. Jurista Vārds, Nr.29 (1295), 2023. ISSN 2661538X.

PROOF OF HARM CAUSED BY A CRIMINAL OFFENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

During the pre-trial investigation phase of criminal proceedings, when initiating criminal proceedings and conducting an investigation there, the persons led by the proceedings must face a wide range of issues to be solved, among which are the property issues and the problems arising therefrom. One of the types of financial issues in criminal proceedings is compensation of harm to the victim. The Compensation Institute, as well as the other property issues, are closely linked to each other and could be said to complement each other. Article 350(1) of the Criminal Procedure Law stipulates that compensation is a payment determined in monetary terms, which a person who has caused damage with a criminal offence pays to the victim as satisfaction for moral injury, physical suffering and financial loss. The right of victims of crime to state compensation has been enshrined in the Latvian legal system for 17 years and is protected by law. Compensation for damage caused by a criminal offence is regulated by Chapter 26 of the Criminal Procedure Law. The purpose of the article is to study the role and problems of the compensation institute and how a person can exercise his or her right to receive compensation for damage. The subject of the article is topical, because in practice there is no uniform understanding of the correct handling of financial issues, moreover, it is often heard that the persons directing the proceedings do not apply correctly or do not apply the institutes of financial issues in situations where they would be necessary within the framework of criminal proceedings.

Article 22 of the Criminal Procedure Law provides that a person who has caused harm caused by a criminal offence, taking into account his or her moral injury, physical suffering and material loss, is guaranteed procedural possibilities for requesting and receiving moral and material compensation. This provision of the Criminal Procedure Law gives concrete expression to the principle enshrined in the third sentence of Article 92 of the Satversme of the Republic of Latvia that in case of unjustified violation of rights, everyone has the right to appropriate compensation, including in the case of damage caused to a person as a result of a criminal offence.

Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims established an obligation to introduce a national compensation scheme at national level in each Member State of the European Union, which ensures fair and adequate compensation to crime victims. In Latvia, the Legal Aid Administration established in 2006 has been designated as the responsible body for state compensation to victims. Data from the Legal Aid Administration show that the state compensation mechanism in Latvia works successfully: In 2022, 652 decisions on the payment of State compensation were adopted, with a total of EUR 1483865 from the State budget.

Key words: criminal procedure law, compensation, victim, compensation for damage.

IZMEKLĒŠANAS EKSPERIMENTA ĪPATNĪBAS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

Pētījuma mērķis – kriminālprocesuālo jautājumu izskatīšana, kas saistīti ar izmeklēšanas darbības, un proti, izmeklēšanas eksperimenta kriminālprocesā izdarīšanu.

Pētījuma mērķi: izmeklēšanas darbības, proti, izmeklēšanas eksperimenta kriminālprocesuālās būtības noteikšana; izmeklēšanas eksperimenta kā pierādījuma kriminālprocesā jēdziena definēšana; Latvijas un citu valstu zinātnieku pozīciju raksturojums par pētījuma tēmu, kas ir saistīta ar izmeklēšanas eksperimentu citu valstu normatīvo aktu kriminālprocesuālo normu salīdzinošās analīzes veikšana.

Izpētītie teorētiskie noteikumi, kas saistīti ar izmeklēšanas eksperimentu, kā arī citu valstu normatīvo aktu pozīciju salīdzinošā izpēte, prakses izpēte, sniedza iespēju autorei izdarīt secinājumus par pētījuma tēmu un piedāvāt atsevišķus priekšlikumus par turpmāku Kriminālprocesa likuma pilnveidošanu.

Raksta izstrādes gaitā tika izmantotas turpmāk norādītās izpētes metodes: dialektiskās izziņāšanas, salīdzinoši tiesiskā, loģiskā un juridiskā, statistiskā, socioloģiskā metode.

Atslēgas vārdi: Kriminālprocesa likums, izmeklēšanas darbības, eksperiments, pierādījumi.

Izmeklēšanas eksperiments – viena no izmeklēšanas darbībām kriminālprocesā Latvijā.

Noteikumu par izmeklēšanas eksperimentu Latvijā izskatīšana ir autores darba par kriminālprocesuālām, taktiskām, organizatoriskām, proti, izmeklēšanas darbības īpašībām, turpinājums. Autore izpētīja Latvijas zinātnieka R. Dombrovska nostāju, kurš definē, ka pierādījumu teorija vai pierādīšanas torija, kā apgalvo zinātnieki kriminālprocesuālo tiesību jomā, ir kriminālprocesa zinātnes neatņemama sastāvdaļa, un bez tās kriminālprocesuālo tiesību zinātne nav pat iedomājama (Dombrovskij 2011).

Autore uzskata, ka pilnā apmērā jāpiekrīt iepriekš norādītajam viedoklim.

Profesore A. Meikališa uzsver, ka izmeklēšanas darbības ir procesuālo darbību veids; visas darbības ir procesuālas, bet ne visas procesuālas darbības ir izmeklēšanas darbības. No citām procesuālām darbībām tās nošķiramas pēc to specifiskā procesuālā uzdevuma. Izmeklēšanas darbību izzinošais raksturs ir apstākļi, ka izmeklēšanas darbību rezultātā izmeklēšanas darbības veicējs iegūst faktiskus datus, ziņas par apstākļiem, kuri kriminālprocesā ir jāpierāda (Meikališa 2019).

Kriminālprocesa likuma (turpmāk tekstā – KPL) 171.pantā norādīts, ka izmeklēšanas eksperiments ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir speciālu mēģinājumu veikšana, lai noskaidrotu, vai zināmos apstākļos un zināmā veidā varēja norisināties kāds notikums vai darbība, kā arī lai iegūtu jaunas vai pārbaudītu agrāk iegūtās ziņas par apstākļiem, kuriem ir vai var būt nozīme lietā (Kriminālprocesa likums 2005).

Latvijas zinātnieks A. Liede atzīmē, ka izmeklēšanas eksperiments ir izmeklēšanas darbība lietā izziņāto apstākļu un norišu reproducēšanai, lai noskaidrotu, vai norise, kam ir nozīme lietā, šādos apstākļos bijusi iespējama (Liede 1973).

Eksperimenta jēdziens definēts vārdnīcā, un proti: “eksperiments – tas pats kas pieredze. Mēģinājums kaut ko izdarīt, uzsākt vai kaut ko nodibināt eksperimentālā ceļā” (Ožegovs 1990).

Pēc autores izpētītiem kriminālprocesiem (krimināllietām) izmeklēšanas darbību, un proti, izmeklēšanas eksperimentu izmeklētāji izmanto ne visai bieži, jo norādītā izmeklēšanas darbība ir pietiekami komplicēta, un minēto var izskaidrot ar to, ka tā sagatavošana pieprasa ievērojamus izdevumus.

Savukārt par citu saistītu ar izmeklēšanas eksperimentu aspektu, kas arī ietekmē tā piemērošanu, var uzskatīt izmeklēšanas eksperimenta veikšanas rezultātu.

Jebkuras izmeklēšanas darbības mērķis, tostarp arī izmeklēšanas eksperimenta, ir jaunu pierādījumu iegūšana vai jau esošu pierādījumu krimināllietā pārbaude (Sumbarova 2015).

Nepieciešams norādīt, ka pēc autores izpētītām dažādu veidu noziegumu krimināllietām, tostarp par noziegumiem pret dzīvību, personas veselību, virknē noziegumu, kas izdarīti ekonomikas

jomā, var secināt, ka izmeklēšanas eksperiments ir viena no nepieciešamām un svarīgām izmeklēšanas darbībām, un tam ir neapstrīdama pierādīšanas nozīme.

KPL 171.pants definē izmeklēšanas eksperimenta kārtību. Norādītais pants noteic, ka izmeklēšanas eksperimentā, ja nepieciešams, pēc izmeklēšanas darbības veicēja uzaicinājuma piedalās personas, kuras izdara eksperimentā iekļautās darbības. Izmeklēšanas eksperimentu izdara apstākļos, kuriem pēc iespējas jāatbilst tiem, kādos norisinājies pārbaudāmais notikums vai darbība. Lai izslēgtu nejaušu rezultātu, eksperimentā iekļautās darbības var izdarīt vairākkārt.

Saskaņā ar KPL 142. un 143.pantu notiek izmeklēšanas darbības fiksācija, kā arī skaņu, skaņu un attēlu ieraksta izmantošana.

Kazahstānas Republikas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk tekstā – KPK) 32.nodaļā “Liecību pārbaude un to precizēšana uz vietas. Izmeklēšanas eksperiments” definēti noteikumi, kas saistīti ar izmeklēšanas eksperimenta izpildi un fiksāciju Kazahstānas teritorijā.

Tā, izmeklēšanas eksperimentu izdara ar mērķi pārbaudīt un precizēt ziņas, kam ir nozīme lietā, izpētāmā notikuma noteiktu darbību, apstākļu atveidošanas un mēģinājumu veikšanas ceļā. Veicot eksperimentu var tikt pārbaudīta, jo īpaši, dažādu faktu uztveršanas, noteiktu darbību izdarīšanas, kāda notikuma iestāšanās, iespēja, kā arī tiek noskaidrota norisinājušās notikuma secība un pēdu veidošanās mehānisms.

Izmeklēšanas eksperimentu izdara obligāti pielietojot gaitas un rezultātu zinātniski tehniskos līdzekļus. Nepieciešamības gadījumā izmeklēšanas eksperimentā ar norādīto personu piekrišanu var piesaistīt aizdomās turēto, cietušo, liecinieku, speciālistu, ekspertu un personu, kura veic eksperimentālās darbības. Eksperimenta dalībniekiem izskaidro tā mērķi un norises kārtību.

Izmeklēšanas eksperimenta izdarīšana tiek pieļauta, ja tiek izslēgta bīstamība personu, kuras tajā piedalās, dzīvībai un veselībai, netiek aizskarta to cieņa un gods, tiem netiek nodarīts materiāls kaitējums.

Izmeklēšanas eksperimentu izdara apstākļos, kas visvairāk atbilst tiem, kuros norisinājās atveidojamie notikumi vai darbības.

Par izmeklēšanas eksperimenta izdarīšanu tiek noformēts protokols, ievērojot KPK 199.panta prasības. Protokolā sīki izklāsta izmeklēšanas eksperimenta apstākļus, gaitu un rezultātus un norāda: ar kādu mērķi, kad, kur un kādos apstākļos veica eksperimentu; kā konkrēti izpaudās notikuma iekārtojuma un apstākļu atveidošana; kādas darbības, kādā secībā, kurš un cik reizes ir veikis; kādi ir iegūti rezultāti (Ugolovno-processualnij kodekss 2023).

Tādējādi autore var secināt, ka pastāv izmeklēšanas eksperimenta likumdošanas nostiprināšanas atšķirības un īpatnības normatīvajos aktos kā Latvijas Republikas KPL, tā arī Kazahstānas Republikas KPK.

Proti, atsevišķās Latvijas KPL tiesību normās ir nostiprināta izmeklēšanas darbības fiksācijas kārtība un skaņu, skaņu un attēlu ieraksta izmantošana, savukārt Kazahstānas Republikas KPK norādītie noteikumi ir iekļauti tiesību normā par izmeklēšanas eksperimentu.

Izdarot izmeklēšanas eksperimentu, notiek darbību, kas līdzinās tām, kas norisinājās, proti, līdzinās izpētāmajiem, atveidošana; tiek definēts konkrēta notikuma, parādības modelis.

Definējot izmeklēšanas eksperimenta būtību, autoresprāt ir lietderīgi atzīmēt zinātnieka R. S. Belkina viedokli par to, ka par izmeklēšanas eksperimenta atšķirīgu īpašību var uzskatīt mēģinājumu izdarīšanu. Nevar atveidot cietušā un uzbrucēja stāvokli nozieguma izdarīšanas brīdī, nevar atveidot noziedznieka darbības nozieguma vietā u.tml. Mēs vienmēr sastapsimies ar jaunu, savādāku notikumu, parādību, pazīmi. Tāpēc izmeklēšanas eksperiments nav uzskatāms, tiešā šī vārda nozīmē, par kaut kādas parādības vai fakta atveidošanu, bet gan līdzīgu ar izpētāmo darbību izdarīšanu. Un apstākļi, pie kādiem tiek izdarītas šādas darbības, nebūs tādi, kādos norisinājās īsts notikums, bet tikai līdzināsies tiem (Belkin 1959).

Tādā veidā izmeklēšanas eksperiments, autoresprāt, ir izmeklēšanas darbība, par kuras mērķiem var uzskatīt datu, kam ir nozīme lietā, pārbaudīšanu un precizēšanu. Izmeklēšanas

eksperimenta gaitā izdara mēģinājuma darbības, kā arī izveido apstākļus, kas līdzinās tiem, pie kādiem norisinājās pārbaudāmā parādība.

Veicot šo pētījumu, autore definēja izmeklēšanas eksperimenta kriminālprocesuālo būtību, tā nozīmi, kā pierādījumam kriminālprocesā (krimināllietā), izskatīja un norādīja zinātnieku pozīcijas, sniedza izmeklēšanas darbības salīdzinošu raksturojumu pēc Latvijas KPL un Kazahstānas Republikas KPK, izskatīja un norādīja praktisku materiālu.

Autoresprāt jāpiekrīt tam, ka viena pētījuma gaitā izskatīt visus noteikumus par norādīto izmeklēšanas darbību nav iespējams, tomēr galvenās īpatnības ir definētas.

Izmeklēšanas darbības, un proti, izmeklēšanas eksperiments, kas izdarīts saskaņā ar kriminālprocesuālām normām, ir pamatots ar taktiskiem paņēmieniem, tā rezultāti ir pierādījums krimināllietā.

Pierādījumi krimināllietā ir kriminālprocesuālo un krimināltiesisko faktu kopums, un turklāt kriminālprocesuālie fakti tiek uzskatīti par pierādījuma formu, bet krimināltiesiskie fakti par pierādījuma saturu (Dombrovskij 2011).

Nemot vērā iepriekš norādīto, vadoties pēc praktiskās pieredzes, autore, izvērtējot izmeklēšanas eksperimenta rezultātus, uzskata, ka šāds vērtējums tiek izdarīts pēc procesa virzītāja, izmeklētāja, prokurora iekšējās pārlicēbas, un iekšējā pārlicēba tiek pamatota ar vispusīgu, pilnīgu, objektīvu visu krimināllietas apstākļu izskatīšanu. Savukārt izmeklēšanas darbības ticamība lielākoties ir atkarīga no apstākļiem un iekārtojuma, kādā izdarīja eksperimentu. Kad jau ir veikta izmeklēšanas eksperimenta rezultātu novērtēšana, tad procesa virzītājs, izmeklētājs, prokurors, definē tā izmantošanas veidus turpmākā kriminālprocesa izmeklēšanas gaitā.

Autoresprāt šis pētījums veicinās kvalitatīvāku kriminālprocesa izmeklēšanu, kriminālprocesa dalībnieku tiesību un cilvēktiesību ievērošanu.

Bibliogrāfija

1. Belkin R.S. (1959) Teorija i praktika sledstvennogo eksperimenta. Moskva, 1959., str.10. ISSN 1992-8041. (In Russian)
2. Dombrovskij R.G. (2011) Osnovi dokazivanja v ugovnom processe. Riga, AFS, 2011., str.3. ISSN 5797501945. (In Russian)
3. Latvijas Republikas likums "Kriminālprocesa likums". // 21.04.2005. likums. LV, 112 (4918), 02.11.2023 [tiešsaiste]. 2005 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>
4. Liede A. (1973) Kriminālprocess. Tiesvedības norise krimināllietās. Rīga, Zvaigzne, 1973., 73.lpp. ISSN 978-9934-0-1196-2.
5. Meikališa Ā. (2019) Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Zinātniskā monogrāfija prof. Kristīnes Stradas-Rozenbergas zinātniskā redakcijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2019., 533.lpp. ISSN 978-9934-8548-1-1.
6. Ozegov S.I. (1990) Tolkovij slovar russkogo jazika pod redakcijei Svedovoj N.J. Moskva, 1990., str.904. ISSN 5-85632-008-8. (In Russian)
7. Sumbarova M. (2015) The aspects of tactics of investigative experiment in criminal procedure of Latvia. RSU Elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls "Socrates", Nr.2 (2), 2015., pp.84.-91. ISSN 978-9934-508-04-2. (In English)
8. Ugolovno-processualnij kodeks Respubliki Kazahstan: prakticeskoje posobije. Almati, Norma-K, 2023., str.200. ISSN 2710004996121. (In Russian)

FEATURES OF THE INVESTIGATIVE EXPERIMENT IN LATVIAN CRIMINAL PROCEDURE

Summary

The aim of the research is to examine criminal procedural issues related to the conduct of an investigative action - investigative experiment in criminal proceedings.

The research tasks include: determining the criminal procedural essence of an investigative action - investigative experiment; defining the significance of the investigative experiment as evidence in criminal proceedings; characterizing the positions of Latvian scholars and scholars from other countries on the research topic; conducting a comparative analysis of criminal procedural norms related to the investigative experiment in the legislation of other countries.

Studied theoretical principles related to the investigative experiment, as well as the examination of comparative positions in the legislation of other countries, and an analysis of practice, have allowed the author to draw conclusions on the research topic and make specific recommendations for further improvement of the Criminal Procedure Law.

The following research methods were applied in writing the article: dialectical method of cognition, comparative legal, logical-legal, statistical, and concrete sociological methods.

Key words: Criminal Procedure Law, investigative actions, experiment, evidence.

PRETDARBĪBA IZMEKLĒŠANAI UN TĀ FORMAS

Kopš sabiedrības pastāvēšanas pirmsākumiem pastāvēja arī noziedzība vienā vai otrā tās izpausmes formā. Vēsturiski noziegumu pret darbības izmeklēšanai izmantotie instrumenti vienmēr lielā mērā bija atkarīgi no esošās politiskās sistēmas, tradīcijām un sabiedrībā vispārpieņemtas vērtību skalas. Kā liecina izmeklēšanas prakse, pret darbības izmeklēšanai ir noziedzīgās vides pārstāvju dzīvesveids, un ne tikai nozieguma sagatavošanas stadijā vai izmeklēšanas, tiesvedības vai pat soda izciešanas laikā.

Darba mērķis ir noskaidrot pret darbības izmeklēšanai jēdziena būtību un tās formu.

Pētījuma rezultātā pret darbības izmeklēšanai tiek definēta kā: ar iepriekšēju nodomu veikta darbība vai bezdarbība, lai aizkavētu vai pat apturētu pilnīgu, objektīvu un vispusīgu noziedzīgā nodarījuma apstākļu noskaidrošanu no izmeklēšanas iestādēm un tiesas pusēs.

Pret darbības izmeklēšanas novēršana, tās motīvu identificēšana, pret darbības formu un īstenošanas veidu prognozēšana, ir viens no nepieciešamiem nosacījumiem tās sekmīgai neitralizēšanai un pret darbības veicēju darbību atmaskošanai.

Zināšanu trūkums par pret darbības izmeklēšanas būtību un formām, nepietiekami efektīva prevencija un pret darbības izmeklēšanai pārvarēšana ir iemesls tiesībsargājošo iestāžu darbības rādītāju kvalitatīvajai un kvantitatīvajai pasliktināšanai.

Atslēgas vārdi: pret darbība, atklāta, slēpta, aktīva, pasīva, tieša, netieša, izmeklēšana.

Pret darbības izmeklēšanai jēdziens

Noziedzīga mērķa sasniegšanai noziedznieki izmanto globalizācijas iespējas, tehnoloģiju un plašsaziņas līdzekļu iespējas. No minētā izriet, ka kriminālistiem jāpievērš uzmanība nozieguma mehānismam un tādai sastāvdaļai kā nozieguma izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni. Bez šo paņēmieni un to pielietošanas metožu izziņāšanas, noziegums nevar tikt atklāts. Ne velti kriminālistikā darbojas princips: no nozieguma izdarīšanas paņēmiena uz nozieguma atklāšanu.

Pret darbības izmeklēšanai problēma pēdējā laikā ir ieguvusi sevišķu aktualitāti un asumu. Tas ir saistīts ar to, ka organizētās noziedzības darbība iegūst arvien lielāku vērienu, kuras būtisks cēlonis, savukārt, ir varas struktūru un tiesībsargājošo iestāžu darbinieku korumpēšanas procesi. Pret pasākumu piemērošana prasa izpratni par metodēm un paņēmieniem, ko tiesībsargājošo iestādes izmanto noziedzīgo tīklu izmeklēšanā.

Pret darbības pasākumi ir atsevišķu noziedznieku un noziedznieku grupu rīcība un uzvedība, lai traucētu vai novērstu tiesībsargājošo pasākumus pret viņiem. Organizētās noziedzības grupas izmanto dažādus pret pasākumus, lai atzītu un mazinātu tiesībsargājošo pasākumus (SOCTA 2024). Agrāk ar pret darbību izmeklēšanai galvenokārt tika saprastas dažādas noziegumu slēpšanas formas un paņēmieni attiecībā uz noteiktām izmeklēšanas darbībām vai noteikta veida noziegumu izmeklēšanu. Pašlaik pret darbībā izmeklēšanai dažreiz ieinteresēti arī cietušie un liecinieki. Nepietiekami efektīva pret darbības izmeklēšanai prevencija un pārvarēšana ir viens no cēloņiem tiesībsargājošo iestāžu kvalitatīvo un kvantitatīvo darbības rādītāju stagnācijai. Ar to var izskaidrot arī latentās noziedzības augsto līmeni valstī.

Analizējot kriminālistikas zinātnisko un mācību literatūru, var secināt, ka visbiežāk pret darbību izmeklēšanai definē kā tādas personas prettiesisku darbību, kuru interesē lietas iznākums, kuras mērķis ir traucēt izmeklēšanu. Profesors R. Belkins pret darbību izmeklēšanai definē kā ar iepriekšēju nodomu veiktu darbību, lai aizkavētu izmeklēšanu un rezultātā – paildzinātu vai pat apturētu patiesības noskaidrošanu krimināllietā (Averjanova, Belkin, Koruhov 2000). Saskaņā ar profesora J. Konovalova domām, no kriminālistiskā viedokļa, pret darbība izmeklēšanai ir tīša darbība vai bezdarbība, kas nereti aizsākas ar sagatavošanos noziegumam un var turpināties līdz piespriedē soda izciešanai. Šādas darbības tiek veiktas, lai aizkavētu operatīvā darbinieka, izmeklētāja, prokurora un tiesas pilnīgu, objektīvu un vispusīgu noziedzīgā nodarījuma apstākļu noskaidrošanu. Turklāt tīšu darbību vai bezdarbību var īstenot arī tādas personas, kurām nav

pretdarbības mērķu, bet dažādu subjektīva rakstura apstākļu dēļ ir spiestas veikt darbības, kuras apgrūtina izmeklēšanu, noziedzīgā nodarījuma apstākļu noskaidrošanu (Konovalovs 2006).

Kopumā var piekrist R. Belkina pretdarbības izmeklēšanai būtības izpratnei, tomēr ar piebildi. Pretdarbību izmeklēšanai definējot kā „darbību, veiktu ar iepriekšēju nodomu”, pastāv domstarpības par pretdarbības jēdziena būtības izpratni, jo pretdarbība var izpausties arī bezdarbības veidā. Piemēram, lieciniekam ir zināma izmeklēšanai nozīmīga informācija, un, apzinoties to, tā tiek noklusēta.

Neviennozīmīgi vērtējamas arī profesora J. Konovalova tēzes par pretdarbības izmeklēšanai būtības izpratni. Pirmkārt, definējums „pretdarbība izmeklēšanai (...) nereti aizsākas ar sagatavošanos noziedzīgajam nodarījumam” nav pilnīgs. Kriminālajai videi piederīgo personu dzīvesveida princips ir pretdarboties tiesībaizsardzības iestādēm un likt tām šķēršļus visādos veidos un formās. Ar šķēršļu likšanu jāsaprot arī fiziska spēka lietošana vai psihiska rakstura draudu izteikšana vai citāda iebiedēšana pret izmeklētāju, prokuroru vai tiesnesi, pret viņu ģimenes locekļiem vai pret citām viņiem tuvām personām (Krastiņš, Liholaja 2007). Kriminālajai videi piederīgo personu loks var būt ļoti plašs: sākot ar noziedzīgā grupējuma līderi, tā dalībniekiem, atbalstītājiem un tā tālāk, beidzot ar radiem un draugiem, kuri mentalitātes dēļ vienmēr un labprāt var īstenot dažādas pretdarbības formas un veidus. Tādējādi pretdarbības iedalījums laika posmos ir nepamatots, jo pretdarbība ir pastāvīgs process, neatkarīgi no izmeklēšanas uzsākšanas. Otrkārt, piedāvātajā jēdzienā nepamatoti ierobežots pretdarbībai pakļauto personu loks, proti, operatīvie darbinieki, izmeklētāji, prokurori un tiesa. Tā kā izmeklēšanu veic īpaši ar likumu pilnvarotas personas – procesa virzītāji, var secināt, ka pretdarbība izpaužas šķēršļu radīšanā šiem cilvēkiem viņu procesuālo pilnvaru īstenošanā. Protams, ne vienmēr pretdarbība vērsta pret konkrētu procesa virzītāju. Tā var būt vērsta pret tiesībaizsardzības iestāžu konkrētā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu vispār. Var secināt, ka pretdarbībai visvairāk pakļautās izmeklēšanu veicošās amatpersonas ir izmeklētājs, prokurors, tiesas sastāvs, izmeklēšanas grupas dalībnieks, procesuālo uzdevumu izpildītājs, kurš var būt gan kriminālpolicijas, gan kārtības policijas amatpersona, un ekspertīžu iestādes eksperts. Jebkura no minētajām personām, ja pret viņu veikta pretdarbība, var ar savu darbību vai bezdarbību ietekmēt izmeklēšanas rezultātu, pat eksperts kriminālists, būdams ietekmēts, var noslēpt notikumu vietā pirkstu nospiedumus vai arī sabojāt tos, un padarīt nederīgus identifikācijai.

Augstāk izklāstītais ļauj izprast pretdarbības izmeklēšanai būtību. Pretdarbību izmeklēšanai var definēt kā ar iepriekšēju nodomu veiktu darbību vai bezdarbību, lai aizkavētu vai pat apturētu pilnīgu, objektīvu un vispusīgu noziedzīgā nodarījuma apstākļu noskaidrošanu izmeklēšanā un tiesā.

Pretdarbības izmeklēšanai formas

Pretdarbības izmeklēšanai formas var būt: atklāta vai slēpta pretdarbība, aktīva vai pasīva pretdarbība, tieša vai netieša pretdarbība u.c. (Konovalovs 2006). Savukārt katras formas saturs var izpausties dažādos tās īstenošanas veidos.

Pretdarbība izmeklēšanai atklātā formā var tikt īstenota, demonstratīvi atsakoties sniegt liecības, sniedzot nepatiesu liecību, izsakot draudus procesa virzītājam u.c. Pretdarbība slēptā formā var sākties jau nozieguma sagatavošanas stadijā, kā arī nozieguma izdarīšanas laikā, kad tiek darīts viss, lai neatstātu, iznīcinātu pēdas, slēptu nozieguma rīkus, inscenētu noziegumu vai veiktu darbības alibi nodrošināšanai. Izmeklēšanas procesā tas var izpausties liecinieku un cietušo uzpirkšanā, viņu ietekmēšanā, lai piespiestu dot nepatiesas, pretdarbības veicējam nepieciešamas liecības.

Kā kriminālistikas zinātnes objekts, šīs darbības parasti tiek apvienotas sistēmā, kuru sauc par nozieguma izdarīšanas paņēmieni vai par nozieguma īstenošanas un slēpšanas paņēmieni (Kavalieris 2005).

Autors uzskata, ka sistēma ietver darbības, kuras apvieno vienots noziedzīgs nodoms nozieguma sagatavošanai, izdarīšanai un slēpšanai. Šos pasākumus nosaka ārējās vides apstākļi un personības psihiski fizioloģiskās īpatnības. Sistēma atspoguļo nozieguma izdarīšanas pilnas struktūras paņēmiena saturu, kurš apvieno visu noziedzīgā nodoma īstenošanu.

Nepilnas struktūras paņēmiena gadījumā viena vai nereti arī divu no šiem elementiem (sagatavošanās nozieguma izdarīšanai vai tā slēpšana) var arī nebūt. Nozieguma izdarīšanas un slēpšanas paņēmienu raksturo tādas pazīmes kā stabilitāte un atkārtotamība, kuri ir pamatā mācībai par nozieguma paņēmieni un par šo paņēmieni datu izmantošanu nozieguma izmeklēšanā un atklāšanā. Spilgts piemērs nozieguma paņēmiena stabilitātei un atkārtotamībai ir kabatzagli, krāpnieku, laupītāju, maniaku-izvarotāju un slepkavu rīcība.

Bez iepriekš minētajiem objektīvajiem faktoriem, paņēmiena formēšanos būtiski ietekmē subjektīvie faktori: nozieguma motīvs un mērķis; noziedznieka dzimums, vecums; viņa raksturojums (rakstura īpašības; personības psiholoģiskā struktūra u.c.), zināšanas, prasmes, iemaņas, ieradumi un tamlīdzīgi faktori.

Turpmāk aplūkosim gadījumus, kad noziegumu slēpšanas paņemiens eksistē patstāvīgi un to neaptver vienots noziedzīgs nodoms. Gatavojot un izdarot noziegumus, subjekts:

- neplāno pasākumus tā slēpšanai, pret tiem attiecas vienaldzīgi vai domā, ka tos vienalga neizdosies īstenot. Tomēr pēc nozieguma izdarīšanas, saskaņā ar piepeši radušos nodomu vai atbilstoši negaidītiem apstākļiem, veic pasākumus nozieguma slēpšanai;
- neplāno darbības nozieguma slēpšanai, paļaujoties, ka pēdas pazudīs pašas no sevis dabas stihijas vai citu faktoru iedarbības rezultātā, bet pēc tam, viņoties savās cerībās, improvizē slēpšanas pasākumus;
- neplāno darbības nozieguma slēpšanai to pašu iemeslu dēļ, kā pirmajā gadījumā, bet šīs darbības, neatkarīgi no viņa vēlmēm, veic citas personas, kas ir ieinteresētas lietas iznākumā. Šīs personas var būt subjekta līdzdalībnieki citos noziegumos, kuriem līdzīgu pasākumu neveikšana draud ar sakaru atmaskošanu. Tie var būt vainīgā draugi un radnieki;
- plāno darbības nozieguma slēpšanai ar citu personu (līdzdalībnieku) starpniecību, taču sakarā ar to neīstenošanu vai citu iemeslu dēļ ir spiests pats pēc zināma laika veikt šos pasākumus;
- plāno darbības nozieguma slēpšanai, taču sakarā ar izmainījušos situāciju ir spiests veikt citus pasākumus, kuri neatbilst vienotajam noziedzīgajam nodomam un nenodrošina plānā paredzēto optimālo slēpšanas variantu. Ar to saprotam loģiskā sakara zudumu starp noziedzīgās darbības elementiem, viena šī elementa – darbību nozieguma slēpšanai – nomaiņa ar citu, līdzīgu, taču tādu, kurš nav saistīts ar sākotnējo noziedzīgo nodomu.

No minētā izriet, ka, pirmkārt, var eksistēt patstāvīgs paņemiens nozieguma slēpšanai, taču, otrkārt, slēpšanas darbības var būt un var nebūt saistītas ar vienoto nozieguma sagatavošanas un izdarīšanas nodomu. Pirmajā gadījumā tas pat var būt tiešs nosacījums nozieguma izdarīšanas konkrētā paņēmiena īstenošanai, vai arī viens no tā obligātiem elementiem. Tieši šāda loma ir darbībām nozieguma slēpšanai, kad darbības nozieguma sagatavošanai un slēpšanai (vai tikai slēpšanai) notiek vienlaicīgi ar vērtību atsavināšanu vai notiek pirms tam. Šādā gadījumā var izveidoties savdabīga situācija: noziegums nav vēl izdarīts, bet jau notiek darbības tā slēpšanai nākotnē.

Nozieguma slēpšanu var definēt kā darbību (noziedzīgās darbības elementu), kas vērsta uz izmeklēšanas aizkavēšanu, veicot nozieguma pēdu un to nesēju slēpšanu, iznīcināšanu, maskēšanu vai falsificēšanu. Šajā gadījumā tiek aptverta ne tikai cilvēka uzvedības aktīvā forma – rīcība, bet arī uzvedības pasīvā forma – bezdarbība.

Saturiski nozieguma slēpšanas paņēmienus var iedalīt šādās grupās:

Noklusēšana. Atstāt procesa virzītāju neziņā par noteiktiem lietas apstākļiem vai informācijas avotiem, kas nepieciešami patiesības noskaidrošanai; noklusēšana var tikt īstenota gan aktīvā, gan arī pasīvā formā. Noklusēšanas aktīvās formas var būt informācijas avotu par apdraudējuma priekšmetu, lietiskajiem pierādījumiem, noziedzīgi iegūtu naudu, vērtībām, citiem objektiem noklusēšana, slēpšana; izvairīšanās no ierašanās izmeklēšanas iestādēs. Noklusēšanas pasīvās formas ir pieprasīto ziņu nepaziņošana, neizklāstīšana, atteikšanās izpildīt pieprasītās darbības, atteikšanās sniegt liecības.

Iznīcināšana. Šo paņēmienus var iedalīt atkarībā no tā, pret ko tie ir vērsti: nozieguma pēdu vai personu iznīcināšana. Turklāt ar to tiek domāta gan pierādījumu, gan arī informācijas par tiem nesēju iznīcināšana. Iznīcināšana var būt gan pilnīga, gan daļēja. Daļēja iznīcināšana robežojas ar falsificēšanu, dažreiz izpaužas kā tās paņēmieni.

Maskēšanās mērķis ir izmainīt priekšstatu par izdarītā nozieguma paņēmieni un vainīgā personību. Var nosaukt šādus maskēšanās paņēmienus: objektu pārvietošana, piemēram, uz citu vietu no sākotnējās; nozieguma subjekta ārējā izskata maskēšana, piemēram, parūkas, sevišķu pazīmju mākslīga radīšana vai pārveide utt.; šķietamības radīšana par objekta izmantošanu neparedzētam mērķim; rīku un līdzekļu darbības slēpšana ar paralēli veicamām darbībām vai notiekošiem procesiem, piemēram, ielaušanās instrumentu darbības skaņa tiek maskēta ar transportlīdzekļa troksni.

Falsificēšana – viltošana, viltus informācijas un (vai) tās nesēju radīšana. Nozieguma slēpšanas falsificēšanas paņēmieni var būt: apzināti nepatiesas liecības; apzināti nepatiesas paziņošana, iesniegums, ziņu pieņemšana; viltus pēdu un citu lietisko pierādījumu radīšana; pilnīga vai daļēja dokumentu viltošana; priekšmetu aizstāšana, dublēšana; objekta daļēja iznīcināšana, tā pārveidošana ar mērķi izmainīt ārieni, falsificēt tā izmantošanas mērķi, uzdevumus utt.

Falsificēšanas kombinēts paņmiens ir viltus alibi. Izpētot zinātnisko literatūru un apkopojot izmeklēšanas praksi, var secināt, ka pastāv divi viltus alibi radīšanas paņēmieni. Pirmajā gadījumā vainīgā persona vienojas par alibi ar līdzdalībniekiem vai personām, kuras pēc tam figurēs kā liecinieki. Dažreiz ticamības radīšanai šīs personas kopā pavada laiku līdz vai pēc nozieguma izdarīšanas, bet pēc tam liecībās izmaina vienīgi kopīgās uzturēšanās laiku. Otrs, sarežģītāks paņmiens viltus alibi radīšanai, balstās uz liecinieku maldināšanu par kopīgi pavadītu laiku. Šajā gadījumā alibi apstiprinošie liecinieki labticīgi kļūdās.

Inscenējums - noziedznieks rada noziedzīga nodarījuma priekšstatu, t.i., noziedznieka mērķis ir apzināti izveidot ainu ar nozieguma pazīmēm, maldināt izmeklētāju un veidot maldīgu priekšstatu par notikuma būtību.

Inscenējums vienmēr ir papildinājums materiālajām pēdām, lai arī laika ziņā var notikt pirms inscenējumu atklāj un uztver procesa virzītājs. Tādi var būt gadījumi, kad inscenējuma izpildītāji paši informē izmeklēšanas iestādi par it kā izdarītu noziegumu, piemēram, paziņojums par zādzību vai informācija par iespējamu nozieguma notikumu, piemēram, paziņojums par cilvēka pazušānu.

Inscenēšanas mērķi var būt sekojoši: radīt šķietamību par noteiktā vietā izdarītu citu noziegumu, lai noslēptu patiesā nozieguma pazīmes; radīt šķietamību par šajā vietā notikušu ne krimināla rakstura atgadījumu, lai noslēptu izdarīto noziegumu; radīt šķietamību par izdarītu noziegumu, lai noslēptu amorālu uzvedību, nolaidību vai citus faktus, kas nav krimināla rakstura; radīt viltus priekšstatu par faktiski izdarītā nozieguma atsevišķām detaļām vai par tā sastāva atsevišķiem elementiem: nozieguma izdarīšanas inscenēšana, ko izdarījusi cita persona, citā vietā, ar citiem mērķiem, ar citiem motīviem utt.

Nozieguma slēpšanai inscenēšanas formā var būt arī mērķis radīt nepatiesus pierādījumus attriebības, skaudības, greizsirdības motīvu vadītam pret personu, kura nav nekādi saistīta ar nozieguma izdarīšanu. Šeit faktiski saskaramies ar apmelošanu, kas, kā tika norādīts, var būt nozieguma slēpšanas paņmiens, proti, notikuma apstākļu, falsificētu pierādījumu inscenēšana.

Autors piedāvā šādu inscenējuma definējumu: nozieguma inscenēšana ir situācijas radīšana, kas neatbilst šajā vietā faktiski notikušajam, un, kas var būt papildināta ar situācijai atbilstošu uzvedību un viltus paziņojumiem, kurus izsaka gan inscenēšanas izpildītāji, gan arī ar viņiem saistītas personas.

Ja noziegumu slēpj nevis vainīgais, bet saskaņā ar vienošanos ar viņu saistītas citas personas, tad šo personu motīvs var būt labuma gūšana (atlīdzība, mīlestības jūtas, līdzjūtība), maldīgi izprasts biedriskums vai kauna slēpšana, ja lieta skar tuvu cilvēku, vai bailes, ka paši tiks atklāti noziegumos vai apkaunojošā rīcībā.

Tas viss tiek darīts procesa virzītāja uzmanības novēršanai no aizdomās turētā. Izstrādājot kriminālistiskās versijas, tostarp, arī par notikuma iespējamo inscenējumu, nevajadzētu piemirst šo apstākli un noskaidrot, kam šāds inscenējums bija izdevīgs un kurš tajā ir ieinteresēts (Konovalovs 2009).

Jānorāda vēl divas faktoru grupas, kas var ietekmēt ar noziegumu nesaistītu personu un cietušo izdarīto slēpšanu.

Dažreiz izmeklēšanas praksē ir gadījumi, kad ar noziegumu nesaistītas personas saskaņā ar vainīgās personas lūgumu vai pēc savas iniciatīvas izdarītas nozieguma slēpšanas mērķis ir šantāža. Turklāt šantāžists cenšas „materializēt” iegūto informāciju par noziegumu, slēpjot no izmeklēšanas iestādēm lietiskos pierādījumus par šantažējamā vainu.

Cietusī persona noziegumu slēpt var trijos gadījumos:

- ja noziedzīgais nodarījums negatīvi raksturo pašu cietušo, piemēram, liecina par viņa glēvumu, alkatību, negodīgumu utt., piemēram, ja cietušais ir kļuvis par upuri tādai krāpšanai, kas psiholoģiski mērķēta tieši uz šim cilvēka rakstura šķautnēm. Cietušais noziegumu var novērtēt kā apkaunojošu, kas nodara būtisku kaitējumu viņa reputācijai saskaņā ar noteiktā vidē izplatītiem uzskatiem. Šādi var būt uztverta, piemēram, izvarošana, tāpēc cietusī reputācijas saglabāšanai cenšas noslēpt pret viņu izdarīto noziegumu;
- ja nodarījuma atklāšana rada kriminālatbildības draudus cietušajam. Piemēram, cietušajam izkrāpti ir noziedzīgi iegūti līdzekļi;
- ar kriminālo vidi saistīta cietušā vēlme personiski izrēķināties ar vainīgo vai arī vēlme aizsargāt minētās vides personu intereses.

Bez nozieguma slēpšanas mērķa un motivāciju ietekmējošiem faktoriem vēl ir slēpšanas īstenošanas paņēmieni un pilnīgumu nosakoši apstākļi. Visiem nozieguma slēpšanas paņēmieniem, izņemot pasīvo noklusēšanu, ir nepieciešams zināms laika ieguldījums. Taču noziedznieks parasti steidzas. Tas atspoguļojas slēpšanas paņēmiena izvēlē, inscenējuma nepilnībā vai darbību paviršībā.

Bez iepriekš minētā, nozieguma slēpšanas paņēmieni determinē tie paši faktori, kas nosaka nodarījuma izdarīšanas paņēmieni. Tie ir saistīti ar objektīvo situāciju, ieskaitot nozieguma izdarīšanas laiku un vietu; objektu materiālo kvalitāti un īpašībām slēpšanas vietā; meteoroloģiskie apstākļi; to personu dzīves veids un sociālie apstākļi, kuriem ir saistība ar slēpšanu; noziedzīgā pieredze un noziedzīgās iemaņas.

Plānojot noziedzīgo nodarījumu, izvēloties tā īstenošanas un slēpšanas paņēmienus, noziedznieks iedomājas savas darbības modeli, ja vien izdarītajam nav impulsīvs raksturs. Darbības modeļa saturs un detalizācija lielā mērā ir atkarīga no subjekta iztēles līmeņa, bet darbību izvēle un kombinēšana nozieguma izdarīšanai un noslēpšanai – no viņa atjautības, iepriekšējās noziedzīgās pieredzes un informētības par pēdu nozīmi nozieguma atklāšanā. Minētais īpaši izpaužas noziegumu inscenēšanā. Imitējot citu noziegumu vai nekrimināla rakstura notikumu, noziedzniekam ir jābūt pilnīgā skaidrībā par tām pazīmēm, kuras raksturo izdomāto notikumu. Viņam jāzina imitējamā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas paņēmieni un tā atstājamās raksturīgās pēdas, jābūt priekšstatam un domās „jāapspēlē” visi mehānismi, lai piešķirtu inscenējumam vajadzīgo pārliecinošas spēku.

Līdzās noziedzīgajai pieredzei un atjautībai nozīmīga ir savdabīga mēra izjūta. Veicot falsifikāciju, jāsavieno notikuma materiālo pēdu inscenēšana ar liekuļotu uzvedību un nepatiesām ziņām. Bez attīstītas iztēles būs apgrūtināta daudzu gājienu kombināciju veidošana. Taču, jo izsmalcinātāks inscenējums, jo lielāka iespēja pieļaut vairāk vai mazāk būtiskas pārrēķināšanās, kas vairumā gadījumu ļauj procesa virzītājam atklāt nodarījumu un noskaidrot patieso notikumu.

Uzskaitītie pret darbības izmeklēšanai īstenošanas veidi neatspoguļo visas pret darbošanās iespējas, bet sniedz priekšstatu par to daudzveidību un tipiskām pret darbībās īstenošanas metodēm. Jāievēro, ka pret darbība izmeklēšanai zināmā mērā ietekmē izmeklēšanas taktiku un metodiku.

Apkopojot publikācijā izpētīto jautājumu problemātiku, autors secina, ka personām, kuras ir saistītas ar noziedzīgo vidi, ir raksturīga šķēršļu likšana tiesību aizsardzības iestāžu darbā, viņi vienmēr un labprāt īsteno dažādas pret darbības formas un to veidus. Pret darbību izmeklēšanai var definēt kā ar iepriekšēju nodomu veiktu darbību vai bezdarbību, lai aizkavētu vai pat apturētu pilnīgu, objektīvu un vispusīgu noziedzīgā nodarījuma apstākļu noskaidrošanu izmeklēšanā un tiesā. Pret darbība izmeklēšanai var sākties noziedzīga nodarījuma sagatavošanas stadijā, vai var sākties vai turpināties izmeklēšanā, iztiesāšanā un pat soda izciešanas laikā. Pret darbības procesā tāpat kā noziedzīgās darbības mehānismā nodala sagatavošanās, īstenošanas un slēpšanas stadijas, kuras ir labi jāpārzin procesa virzītājam un operatīvās darbības subjekta amatpersonām.

Bibliogrāfija

1. Averjanova T. V., Belkin R. S., Koruhov J. G. i dr. (2000) Kriminalistika. Ucebnik dlja vuzov. Moskva, Norma, 2000., str.717. ISSN 9785917683348. (In Russian)
2. Kavalieris A., Birmans U., Heinens B. u.c. (2005) Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Kriminālistika III daļa. Rīga, SIA „P&Ko”, 2005., 14.lpp. ISSN 14070626.
3. Konovalovs J., Lācīte A. (2006) Pret darbība izmeklēšanai: būtība, formas un veidi. LPA Raksti. Rīga, LPA, 2006., Nr.13., 47.-48.lpp. ISSN 14072998.
4. Konovalovs J., Lācīte A. (2009) Inscenējums kā pret darbības veids noziegumu izmeklēšanai. LPA Raksti. Rīga, LPA, 2009., Nr.16, 67.lpp. ISSN 14072998.
5. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2007) Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Rīga, Firma „AFS”, 2007., 375.-378.lpp. ISSN 9984658732.
6. Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). Europol [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2024.g. 10.janvārī]. Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report> (In English)

COUNTERACTION TO INVESTIGATION AND ITS FORMS

Summary

Since the beginning of society, crime has existed in one form or another. Historically, the tools used to investigate crime have always depended to a large extent on the existing political system, traditions and generally accepted value scale in society. As investigative practice shows, counteraction to investigation is a way of life for representatives of the criminal environment, and not only during the preparatory stage of the crime or during the investigation, legal proceedings or even serving the sentence.

The aim of the work is to find out the essence of the concept of counteraction to the investigation and its form.

As a result of the study, counteraction to the investigation is defined as: an action or inaction carried out with a prior intention to delay or even stop the complete, objective and comprehensive clarification of the circumstances of the criminal offense by the investigating authorities and the courts.

Preventing the investigation of counteraction, identifying its motives, predicting the forms and methods of implementation of countermeasures are one of the necessary conditions for its successful neutralization and the unmasking of the actions of the perpetrators of countermeasures.

Lack of knowledge about the nature and forms of counteraction investigation, insufficiently effective prevention and overcoming of counteraction to investigation is the reason for the qualitative and quantitative deterioration of performance indicators of law enforcement agencies.

Key words: counteraction, open, hidden, active, passive, direct, indirect, investigation.

BĒRNU AIZSARDZĪBAS PRET VARDARBĪBU TIESISKIE INSTRUMENTI ZVIEDRIJĀ, SOMIJĀ UN ISLANDĒ, TO LOMA STARPTAUTISKO TIESĪBU PLATFORMĀ

„Bērība bez vardarbības” ir mūsdienu sabiedrības viens no svarīgākiem postulētiem mērķiem. Minētā jautājuma paradigmas maiņa un kvalitatīva bērnu tiesību aizsardzības sistēma ir garants sabiedrības fundamentālo vērtību nodrošināšanai.

Bez šaubām ir jāatzīst, ka vardarbības veicēju uzvedība lielākoties ir kļuvusi rafinētāka, jo joprojām ir vērojama liela iespējamība latentai vardarbībai, kura kļūst pamanāma sabiedrībai un tiesībsargājošām iestādēm tikai tajā brīdī, kad bērns jau suģestē sevī izkropļotu priekšstatu par vardarbību un projicē to savā uzvedībā.

Katras valsts nacionālo bērnu tiesību institūta kapacitāti ir iespējams nodrošināt un stiprināt, pārņemot to valstu pieredzi, kuras ne tikai postulē bērnu tiesību prevelenci, bet arī jēgpilni un holistiski risina problēmjautājumus.

Ziemeļvalstis vēsturiski ir nostiprinājušas priekšstatu par multidisciplināru pieeju tiesību sistēmas attīstībā.

Atslēgas vārdi: bērns, bērna labākās intereses, bērnu tiesību aizsardzības sistēma, vardarbība pret bērnu.

Bērna cieņpilna labklājība veidojas no sabiedrībā pastāvošām attiecībām un to kvalitatīvām pamatnostādņēm. Sistēmas kvalitāte korelē ar sabiedrības tiesisko apziņu un, proti, kāda būs sabiedrības attieksme pret bērnu un viņa tiesībām, tādu arī tiesisko mantojumu sabiedrība iegūs nākotnē, kad bērns sasniegs likumā noteikto tiesībspēju un rīcībspēju. Jautājuma nozīmīgums nav populistisks vai deklaratīvs, tas vistiešākā veidā ietekmē un nosaka pasaules un ģeopolitisko notikumu attīstības virzienu. Efektīva, racionāla un pārdomāta bērnu tiesību sistēma attīsta katras sabiedrības daļas tiesisko apziņu un veido pilsonisko sabiedrību kā tādu.

Bērnu tiesību kontekstā ir svarīgi celt gaismā jautājumu par tiesību normu harmonizāciju, tiesību sistēmas jēgpilnu pilnveidi, izslēdzot iespēju, ka bērnu tiesību jautājumam pieiet fragmentāri un sadrumstaloti.

Runājot par Eiropas Savienības izvirzītajiem uzdevumiem minētajā jautājumā, autore vērš uzmanību uz Eiropas Parlamenta 2021.gada 29.aprīļa rezolūciju par Eiropas Garantiju bērniem (2021/2605(RSP)) (2021/C 506/15) un 2022.gada Eiropas Reģionu komitejas atzinumu, kuros tiek runāts par bērnu tiesību separācijas novēršanu no tiesību sistēmas un tiek proponēts dalībvalstīm savlaicīgi integrēt un harmonizēt bērnu tiesību aizsardzības sistēmas.

Būtisku lomu bērnu tiesību aizsardzības sistēmu pilnveidē ieņem tieši nevalstiskās organizācijas, kuras altruistiski iesaistās ne tikai palīdzības sniegšanā, bet arī pētījumos, meklējot kazuālitāti un cēloņsakarības pret bērniem vērstai vardarbībai.

2021.gadā piecas bērnu tiesību organizācijas - ChildFund Alliance, Eurochild, Save the Children, UNICEF un World Vision, pēc Eiropas Komisijas aicinājuma, publicēja ziņojumu „Our Europe, Our Rights, Our Future” par redzējumu un perspektīvām bērnu tiesību sistēmas pilnveidē. Organizācijas definēja galvenos attīstības virzienus un proti, taisnīgums un vienlīdzība, izglītība un aizsardzība pret vardarbību, kā arī, bērnu līdzdalība lēmumu pieņemšanā (Our Europe, Our Rights, Our Future 2021).

KidsRights organizācija ik gadu publicē KidsRights Indeksu, kas balstās uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību komitejas un UNICEF ikgadējiem ziņojumiem, publikācijām, un kura mērķis ir noteikt cik kvalitatīvi, holistiski un vienveidīgi katrā valstī tiek ievērotas bērnu labākās intereses.

Analizējot The KidsRights Index publicētos datus par pēdējiem pieciem gadiem, kurus veido pieci kritēriji: tiesības uz dzīvību, tiesības uz veselību, tiesības uz izglītību, tiesības uz aizsardzību un bērnu tiesību veicināšanas vide, ir secināms, ka Zviedrija, Somija un Islande ir tās valstis, kurās bērnu tiesības ir ievērotas viskvalitatīvāk. 2019.gadā piecas valstis, kuras ieguva augstāko indeksu bija Islande, Portugāle, Šveice, Somija, Vācija (Latvija ierindojās 17.vietā), 2020.gadā – Islande, Šveice, Somija, Zviedrija, Vācija (Latvija ierindojās 16.vietā), 2021.gadā – Islande, Šveice, Somija,

Zviedrija, Nīderlande (Latvija ierindojās 12.vietā), 2022.gadā – Islande, Zviedrija, Somija, Nīderlande, Vācija (Latvija ierindojās 14.vietā), 2023.gadā – Zviedrija, Somija, Islande, Luksemburga, Vācija (Latvija ierindojās 16.vietā) (The KidsRights Index 2023), proti, no minētā ir secināms, ka Ziemeļvalstis stabili izceļas uz pārējo valstu fona ar tiesiskās apziņas līmeni, tiesību normu un sistēmas kvalitāti. Bez šaubām ir vērts atzīmēt arī Latvijas salīdzinošo augsto indeksu, kas liecina par to, ka valstī tiek veikti soļi bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveidē.

Pašreiz skaidri iezīmējas realitāte, kad jautājums par bērna aizsardzību pret vardarbību ir kļuvis par 21.gs izaicinājumu. Vērtējot publikācijas, ziņojumus, izvirzītās pamatnostādnes, ir secināms, ka attīstības vektors ir nosprausts uz vardarbības izskaušanu un tolerances pret vardarbības veicējiem izskaušanu sabiedrības tiesiskajā apziņā, sabiedrība tiek aicināta būt neiecietīga pret vardarbību un visām tās formām.

Jautājuma aktualitāte ir vērojama ne tikai katras valsts nacionāla līmenī, bet arī starptautiskā. Lai izslēgtu fragmentāru un deklaratīvi populistisku attieksmi pret bērnu tiesībām, ir būtiski vērst uzmanību uz tiesību normu harmonizāciju, labās prakses piemēru pārņemšanu, uz ko arī pēdējos gados liek uzsvāru Eiropas Savienības atbildīgās institūcijas.

Autore uzskata, ka organizācijas KidsRights konstatētais Skandināvijas valstu pārākums uz citu valstu fona tiesību kvalitātes jomā ir cieši saistīts ar mērķtiecīgu un savlaicīgu problēmjautājumu apzināšanu, to definēšanu un konstanti kvalitatīvu pieeju tiesību aktu harmonizācijai. Līdz ar to autore raksta ietvaros izanalizēs Zviedrijas, Islandes un Somijas nacionālās tiesībās ietvertu tiesisko regulējumu un tiesiskos instrumentus jautājumā par vardarbības pret bērniem izskaušanu.

Zviedrija vēsturiski izcēlās pārējo valstu vidū bērnu tiesību aizsardzības jautājumos, jo praktiski bija pirmā valsts, kurā 1979.gadā, papildinot 1949.gadā pieņemto Bērnu un vecāku kodeksu (The Swedish Children and Parents Code), aizliedza miesassodus un noteica aizliegumu vecākiem piemērot kā audzinoša rakstura līdzekli vardarbību. Saskaņā ar Bērnu un vecāku kodeksa 6.nodaļas 1.iedaļu, bērniem ir tiesības uz aprūpi, drošību un labu audzināšanu, pret viņiem jāizturas ar cieņu, un pret viņiem nedrīkst piemērot miesassodus vai jebkādu citu pazemojošu attieksmi (The Swedish Children and Parents Code 1949). Zviedrijā bērnu tiesību aizsardzības sistēmu uzrauga 1995.gadā izveidotais Bērnu Tiesībsarga birojs (The Office of the Ombudsman for Children) un pašvaldību sociālie dienesti.

Būtiski ir atzīmēt, ka Zviedrijas tiesību aktos nav atrodamā vienota vardarbības definīcija, kā tas ir Latvijā Bērnu tiesību aizsardzības likumā, tāpēc tiesību piemērotāji balstās uz 1989.gada 20.novembra Bērnu tiesību konvencijā ietvertu vardarbības jēdziena tvērumu, kas nodrošina vienotu, koordinētu pieeju jēdziena interpretācijai. Juvenālā justīcija attiecas uz jauniešiem vecumā no 15 līdz 20 gadiem, proti, Zviedrijas Kriminālkodekss (Swedish Criminal Code) paredz, ka kriminālatbildība iestājas jauniešiem no 15 gadu vecuma un īpašs statuss ir jauniešiem vecuma no 18 līdz 20 gadiem. Taču, ņemot vērā, ka pētījumos tika secināts fakts, ka Zviedrijā prevalē to noziedznieku skaits, kas veikuši noziedzīgus nodarījumus vecumā no 18 līdz 20 gadiem, 2022.gada 2.janvārī stājās spēkā jauni sodu noteikšanas noteikumi Zviedrijas Kriminālkodeksā, kas atcēla atsevišķus izņēmumus noziedzniekiem vecumā no 18 līdz 20 gadiem. Izmaiņu mērķis bija palielināt sodu par smagākiem noziegumiem un nepieļaut, ka tiesas pieņem sodus, kas tiek uztverti sabiedrībā kā pārāk maigi (Hofverberg 2022). Zviedrijas Kriminālkodekss (Swedish Criminal Code) neparedz atsevišķu normu un sodu par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu. Vardarbība pret bērnu ir kriminalizēta un tā tiek aplūkota Kriminālkodeksa 3.nodaļas 5.iedaļas tvērumā, proti, persona, kas citam nodara miesas bojājumus, slimību vai sāpes vai padara to bezpalīdzīgu vai citā līdzīgā stāvoklī ir vainīgs uzbrukumā. Vainu pastiprinošais apstāklis minēto lietu kategorijās ir varmākas tuvas attiecības ar bērnu (Swedish Criminal Code 1962). Respektīvi, vardarbība pret bērnu ir vērtējama uzbrukuma jēdziena konotācijā.

Zviedrijā būtiska loma ir veltīta arī metodoloģijai un pētniecības iestādēm, tādējādi vēl vairāk tiek stiprināts bērnu tiesību aizsardzības institūts. Tā, piemēram, Zviedrijā darbojas Cilvēktiesību institūts, kura pienākums ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību Zviedrijā (The Swedish Institute for Human Rights), Barnafriid nacionālais zināšanu centrs, kas palīdz uzlabot preventīvo darbu un izstrādā efektīvas iniciatīvas, lai aizsargātu un atbalstītu bērnus, kuri ir pakļauti vardarbībai (Committee on the Rights of the Child 2022), ne mazāk svarīga loma ir arī Sida aģentūrai, kura ir uzskatāma par nozīmīgu atslēgas posmu pasaules politikas attīstībā, jo tās darbība ir vērsta uz nabadzības samazināšanu ne tikai Zviedrijā, bet gan visā pasaulē, demokrātijas līdztiesības jautājumu attīstību un citiem vitāli nozīmīgiem jautājumiem (Sida 2023). Lai veiksmīgi īstenotu visas iniciatīvas, projektus, intervences pakalpojumus, Zviedrijas valdība ir paredzējusi arī stabilus finanšu instrumentus, proti, ANO Konvencijas par bērna tiesībām principu īstenošanai Zviedrijā ir piešķirts valsts budžetā īpašs finansējums (Committee on the Rights of the Child Sweden 2022).

Ne mazāk svarīgu nozīmi bērnu tiesību aizsardzības sistēmas ģenēzei pasaulē ieņem tieši Islande. Islande ir pirmā valsts Eiropas kontinenta daļā, kura 1998.gadā uzsāka realizēt tik nozīmīgu projektu kā Barnahus jeb Bērnu mājas projektu, kura galvenais mērķis ir nepieļaut bērnu retraumatizāciju. Barnahus metožu ieviešana ir vairāku valstu izaicinājums, kas jau sākotnēji pozicionē principu „bērnība bez vardarbības” un tas ir visas mūsdienu civilizētās sabiedrības viens no centrālajiem jautājumiem. Barnahus modelis tika izveidots pēc Amerikas Savienoto Valstu 1985.gadā dibināto NCAC (The National Children’s Advocacy Center) centru līdzības (The National Children’s Advocacy Center 2021). Lanzarotes konvencijas pušu komiteja savā 2015.gada īstenošanas ziņojumā izcēla šī projekta nozīmi un devumu, nodēvējot to par daudzsološu prakses piemēru (Children against sexual abuse in the circle of trust 2015). Jāatzīst, ka mūsdienu apstākļos šādu centru darbībai ir nozīmīga loma vardarbībā cietušo bērnu tiesību un interešu nodrošināšanā, mazinot bērnu poliviktimizāciju.

Islandē bērnu tiesību un interešu nodrošināšanu uzrauga un īsteno pašvaldību Bērnu labklājības komisijas (The child welfare committee). Valstī ir divi nozīmīgi tiesību akti, kuri ir veltīti bērnu tiesībām, un tie ir Bērnu aizsardzības likums (Child Protection Act, No. 80/2002) un Bērnu likums (Children Act No.76). Minētie likumi darbojas vienotā konotācijā un konsolidē vienā mehānismā bērnu tiesību aizsardzības sistēmu. Islandē par bērnu ir uzskatā persona, kas ir jaunāka par 18 gadiem. Taču tiesību normā ir ietverta arī atruna, proti, bērnu tiesību aizsardzības iestādes ar jaunieša piekrišanu var nolemt, ka pasākumi, kas veikti, pamatojoties uz minēto likumu, paliek spēkā arī pēc tam, kad persona ir sasniegusi 18 gadu vecumu, taču neilgāk kā līdz 20 gadiem (Child Protection Act 2002). Piemēram, šis nosacījums attiecas uz bērna uzturēšanos audžuģimenē vai aizbildņa ģimenē. Šobrīd Latvijā tikai raisās diskusijas par šāda attīstības modeļa ieviešanu, nodrošinot bez vecāku gādības palikušiem bērniem sociālās garantijas pēc pilngadības sasniegšanas.

Islandē vardarbības pret bērniem aizliegums ir ietverts abos tiesību aktos un nevis diferencējot jēdzienu izpratni, veicinot dihotomiju, bet gan nodrošinot integrētu pieeju jautājuma būtībai. Līdzīgi kā Zviedrijā, arī Islandē vardarbība pret bērnu ir kriminalizēta, taču atbildība ir paredzēta Bērnu aizsardzības likumā un Islandes 1940.gada 12.februāra Vispārīgajā kriminālkodeksā. Tā piemēram, Bērnu aizsardzības likuma 99.pants nosaka, ka jebkurai personai, kas pakļauj bērnu garīgam vai fiziskam sodam, draudiem vai iebiedēšanai vai izrāda citu bērnu pazemojošu rīcību, uzliek naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem, taču, gadījumā, ja persona pakļauj bērnu agresīvai, aizskaršai vai nepiedienīgai uzvedībai vai aizvaino, vai aizskar viņu, tā tiek sodīta ar naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem (Child Protection Act 2002), savukārt, Islandes 1940.gada 12.februāra Vispārīgā kriminālkodeksa (The General Penal Code No.19) 218.pants nosaka atbildību par tīšu uzbrukumu, t.i., ja kāds nodara citai personai fizisku ievainojumu vai veselības bojājumu un šīs sekas var uzskatīt par viņas vainu tīši vai neuzmanības dēļ. Papildus Kriminālkodeksā ir ietverts nosacījums, ka ja uzbrukuma rezultātā nodarīts nopietns fizisks ievainojums vai kaitējums veselībai vai ja nodarījums ir īpaši

bīstams, ņemot vērā izmantoto metodi, tostarp izmantotos instrumentus, kā arī ja uzbrukuma upuris mirst uzbrukuma rezultātā, sods par nodarījumu sodu ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz 16 gadiem.

Juvenālās justīcijas tiesību jomā, Islandes Vispārīgais kriminālkodekss paredz, ka kriminālatbildība iestājas personai no 15 gadu vecuma. Tiesību aktā ir atrodamā norāde, ka ja persona ir atzinusies nodarījumā, prokurors var uz noteiktu laiku atlikt apsūdzības izteikšanu par sodu par noziedzīgiem nodarījumiem, ko izdarījuši jaunieši vecumā no 15 līdz 21 gadam.

Islandē nozīmīga loma ir piešķirta arī bērnu līdzdalības jautājumam lēmumu pieņemšanā un šajā sakarā Tiesībsargs sasauc Asambleju par bērnu jautājumiem, kurā ņem dalību bērni, kuri izvēlēti pēc nejaušības principa no civilstāvokļa aktu reģistra. Asamblejā pieņemtie secinājumi tiek iesniegti valdībā un tiek ņemti vērā izstrādājot valstiski nozīmīgas politiskās nostādnēs (Committee on the Rights of the Child Island 2022).

Autores uzmanību piesaistīja jautājums tieši par valsts metodoloģisko pieeju un, proti, Islandē ir izstrādāta operatīvā rokasgrāmata policijas darbiniekiem par bērniem vardarbīgu un seksuālu noziegumu izmeklēšanā, tādējādi tiek nodrošināta vienveidīga tiesību normu piemērošana un efektīvi tiek sasniegts tiesību normas izvirzītais mērķis (Committee on the Rights of the Child Island 2022). Autore uzskata, ka šāda prakse viennozīmīgi ir pārņemama ar Latviju. Būtiski ir arī atzīmēt, ka Islandē tiek likts uzsvars arī uz kvalitatīviem sociāliem intervences pakalpojumiem un prevencijas pasākumiem, proti, no 2022.gada sākuma par bērnu lietām atbildīgā sociālā darbinieka klienti vienlaikus var būt ne vairāk kā 35 bērni, respektīvi šādi tiek nodrošināts kvalitatīvs uzraudzības mehānisms, kas ļauj dienestiem rūpīgi sekot ģimenei (Committee on the Rights of the Child Island 2022).

Somijas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pirmsākumi ir meklējami 1984.gada, kad Somija bija otrā valsts pasaulē pēc Zviedrija, kura aizliedza miesas sodus pret bērniem, nosakot aizliegumu 1984.gada Somijas likuma par bērna aizbildnību un saskarsmes tiesībām (Finland Act on Child Custody and Right of Access). Šobrīd minētā likuma 1.daļa nosaka, ka bērns ir jāaizsargā no visa veida fiziskas un garīgas vardarbības, sliktas izturēšanās un izmantošanas. Bērns jāaudzina ar sapratni, drošību un mīlestību. Bērnu nedrīkst pakļaut, fiziski sodīt vai pret viņu citādi izturēties aizskaroši (Act on Child Custody and Right of Access 1984).

Bērnu tiesību aizsardzības jautājumi ir ietverti divos būtiskos tiesību aktos - Somijas bērnu labklājības likumā (Finland Child Welfare Act) un Somijas likuma par bērna aizbildnību un saskarsmes tiesībām (Finland Act on Child Custody and Right of Access). Valstī ģimenes labklājības un bērnu tiesību jautājumi ir pašvaldību bērnu labklājības dienestu kompetencē, kas savukārt, nodrošina pakalpojumu tuvumu ģimenēm.

Somija ir viena no tām valstīm, kura vērš pastiprinātu uzmanību tieši darbam ar ģimenēm, ģimenes iekšējo resursu stiprināšanu un agrīnu bērnu uzvedības traucējumu konstatēšanu, apzinoties to, ka bērna uzvedību determinē vide, kurā bērns uzturas. Somijā darbojas organizācija Icehearts, kuras mērķis ir būtiski uzlabot veselīgas ģimenes funkcionēšanas spējas. Icehearts nodrošina ģimenei mentoru divpadsmit gadu garumā, nodrošinot integrētu un koordinētu atbalstu ģimenei, tādējādi veicinot ne tikai jaunieša problēmu risināšanu, bet arī mazinot risku bērnam piedzīvot vardarbību ģimenē (Icehearts 2021). Jautājums, kas ir pārņemams un integrējams arī citās valstīs, ir tieši izstrādātais rīcības plāns vardarbības pret bērniem novēršanai. Minētais plāns ietver visaptverošus pasākumus, rīcības modeļus, riska novērtēšanas anketas, lai maksimāli sniegtu kvalitatīvus intervences pakalpojumus ģimenēm un stiprinātu to kapacitāti, resursus un zināšanas (Action Plan for the Prevention of Violence against Children 2020).

Līdzīgi kā Zviedrijā un Islandē, fiziskas vardarbības jautājums Somijā ir kriminalizēts un ir aplūkojums jēdziena „uzbrukums” konotācijā. Somijas Kriminālkodeksa (The Penal Code of Finland) 21.nodaļā ir definēts, ka tas, kurš pielieto fizisku vardarbību pret otru vai bez šādas vardarbības bojā otra veselību, nodara citam sāpes vai padara citu bezsamaņā vai šādā pielīdzināmā stāvoklī, piespriež naudas sodu vai brīvības atņemšanu uz laiku, kas nav ilgāks par diviem gadiem.

Būtiski, ka likums nosaka arī atbildību par mēģinājumu. Savukārt, par sīku uzbrukumu piespriež naudas sodu (The Penal Code of Finland 1889). Kriminālkodekss nosaka, ka kriminālatbildība iestājas personai no 15 gadu vecuma.

Bērnu labklājības likums (Finland Child Welfare Act) nosaka atbildīgo institūciju pienākumus bērnu un jauniešu labklājības veicināšanai, tostarp, nodefinē pienākumu nekavējoties ziņot, ja tiek konstatēta bērniem nelabvēlīga vide, vardarbība un citi apstākļi, kas liedz bērnam vai jauniešiem pilnvērtīgi attīstīties. Likumā ir ietverta norma, kas nosaka, ka bērns ir persona, kura ir jaunāka par 18 gadiem, savukārt, personas vecumā no 18 līdz 20 gadiem ir jaunieši (Child Welfare Act 2007), līdz ar to ir secināms, ka būtiska loma valstī ir piešķirta arī jauniešiem pēc pilngadības sasniegšanas. Minētā prakse ir atzīstama kā labās prakses piemērs, jo autore ieskatā bērna pilngadības fakts vēl neliecina par viņa psihoemocionālo un kognitīvo spēju brieduma pakāpi.

Vērtējot iepriekš izklāstīto, ir secināms, ka valsts kvalitatīvas un efektīvas attīstības pamatā ir arī jautājums par integrētu pieeju tiesību normu un politisko nostādņu attīstībā, kas savukārt, balstās tostarp uz citu valstu prakses analīzi un labās prakses savlaicīgu un dinamisku piemēru asimilēšanu nacionālā valsts sistēmā.

Rezumējot autore norāda, ka veiktā Skandināvijas valstu pieredze sniedz pierādījumus par pašreizējām un nākotnes politikas attīstības virzieniem, kas savukārt, izkristalizē jomas un nišas, kuras Latvijas valsts politikas veidotājiem ir iespēja savlaicīgi pilnveidot, izvairoties no iespējamajiem problēmjautājumiem bērnu tiesību aizsardzības politikas sistēmā.

Bibliogrāfija

1. Action Plan for the Prevention of Violence against Children 2020–2025 [tiešsaiste]. 2020 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162554/STM_2020_34_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y (In English)
2. Bērnu tiesību konvencija. // 20.11.1989. starptautisks līgums. LV, 237, 02.09.1990 [tiešsaiste]. 1989 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>
3. Children against sexual abuse in the circle of trust: The framework Adopted by the Lanzarote Committee on 4 December 2015 [tiešsaiste]. 2015 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://rm.coe.int/1st-implementation-report-protection-of-children-against-sexual-abuse-/16808ae53f> (In English)
4. Committee on the Rights of the Child. Combined sixth and seventh periodic reports submitted by Sweden under article 44 of the Convention, due in 2021 [tiešsaiste]. 2021 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhss72%2Fq1eVoP7zI6aqBcevrD0Vs7K%2BgpuHuSIUL3r9kKvyr5WorNu5dAuQkQ6iOEWkhkmsFwvXaZnWFIROu35iqVUr7PGYbG5QcGPwgJrPUv> (In English)
5. Committee on the Rights of the Child. Replies of Iceland to the list of issues in relation to its combined fifth and sixth periodic reports [tiešsaiste]. 2022 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsonQwPuEjQHlTAw%2B8KxrmIGv%2BmIUt3EVEPSw5chOJes1YOd6Ww6%2BIBdPDQ%2FzrZj0V5XWNRlkMcP%2BQ07a0f72Fc40wx2x08Ya331XZtxRKg03> (In English)
6. European Parliament resolution of 29 April 2021 on the European Child guarantee (2021/2605(RSP)) (OJ C, C/506) [tiešsaiste]. 2021 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021IP0161> (In English)

7. Finland Child Welfare Act [tiešsaiste]. 2007 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2007/en20070417_20131292.pdf (In English)
8. Finland Act on Child Custody and Right of Access [tiešsaiste]. 1983 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1983/en19830361.pdf> (In English)
9. Hofverberg E. (2022) Sweden: New Sentencing Rules Remove Exceptions for Young Offenders [tiešsaiste]. 2022 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-01-10/sweden-new-sentencing-rules-remove-exceptions-for-young-offenders/> (In English)
10. Icehearts [tiešsaiste]. 2021 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: https://health.ec.europa.eu/system/files/2021-07/ev_20210630_co09_en_0.pdf (In English)
11. Island Children Act No.76 [tiešsaiste]. 2013 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: https://www.government.is/library/Files/Barnalog_thyding_020513.pdf (In English)
12. Island Child Protection Act, No. 80/2002 [tiešsaiste]. 2018 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.government.is/library/04-Legislation/Child%20Protection%20Act%20as%20amended%20jan2018.pdf> (In English)
13. Island General Penal Code [tiešsaiste]. 2019 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.government.is/library/01-Ministries/Ministry-of-Justice/Generlal%20Penal%20Code,%20No.19%201940.pdf> (In English)
14. Latvijas Republikas likums “Bērnu tiesības aizsardzības likums”. // 19.06.1998. likums. LV, 199 (200), 22.07.1998 [tiešsaiste]. 1998 [skatīts 2023.g. 10.decembrī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>
15. Opinion of the European Committee of the Regions — EU strategy on the rights of the child and the European Child Guarantee (OJ C, C/61) [tiešsaiste]. 2022 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021IR2601> (In English)
16. Report „Our Europe, Our Rights, Our Future” Children’s and young people’s contribution to the new EU Strategy on the Rights of the Child and the Child Guarantee [tiešsaiste]. 2022 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.unicef.org/eu/media/1276/file/Report%20%22Our%20Europe,%20Our%20Rights,%20Our%20Future%22.pdf> (In English)
17. Sida – the Swedish International Development Cooperation Agency [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.sida.se/en> (In English)
18. Swedish Children and Parents Code [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1949:381> (In English)
19. Swedish Care of Young Persons Act [tiešsaiste]. 1990 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <http://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1990:52> (In English)
20. Swedish Criminal Code [tiešsaiste]. 2020 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.government.se/contentassets/7a2dcae0787e465e9a2431554b5eab03/the-swedish-criminal-code.pdf> (In English)
21. The KidsRights Index [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.kidsrights.org/research/kidsrights-index/reports-and-publications/> (In English)
22. The National Children’s Advocacy Center [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://www.nationalcac.org/history/> (In English)
23. The Penal Code of Finland [tiešsaiste]. 1889 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039_19951010.pdf (In English)
24. The Swedish Institute for Human Rights [tiešsaiste]. 2023 [skatīts 2023.g. 10.aprīlī]. Pieejams: <https://mrinstitutet.se/> (In English)

LEGAL INSTRUMENTS FOR THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST VIOLENCE IN SWEDEN, FINLAND AND ICELAND, THEIR ROLE IN THE PLATFORM OF INTERNATIONAL LAW

Summary

„Childhood without violence” is one of the most important postulated goals of modern society. The paradigm shift of this issue and a high-quality system for the protection of children's rights are the guarantors of ensuring the fundamental values of society. Without a doubt, it must be recognized that the majority of the behavior of perpetrators of violence is refined, because there is still a high probability of latent violence, which becomes visible to society and law enforcement only at the moment when the child already creates a distorted image of violence in himself and projects it in his behavior.

It is possible strengthen the capacity national children's rights system of each country by adopting the experience of those countries that not only postulate the prevalence of children's rights, but also meaningfully and holistically solve the issues.

The Nordic countries have historically strengthened the notion of a multidisciplinary approach to the development of the legal system.

Key words: child, child's best interests, child rights protection system, violence against a child.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND FINANCIAL FRAUD: SCOPE AND LIMITATIONS

In the article proposed, the authors examine the pressing issue of artificial intelligence (AI)'s impact on modern finance, highlighting both its advantages in process automation, risk management, and personalized services, as well as the challenges, especially in fraud prevention. The article explores AI's dual role in financial fraud, detailing how AI is used for detecting and preventing fraudulent activities, but also how it can be exploited for complex fraud schemes. It also touches on various forms of financial fraud, from credit card fraud to investment scams, and outlines AI's significant role in addressing these issues through data analysis and pattern recognition. Furthermore, the article delves into the legal and ethical aspects related to AI, data privacy, and the ongoing need to comply with regulatory requirements and international standards in AI implementation. From the article's content, it is evident that the use of AI in the financial sector represents a powerful tool for detecting and preventing fraud, yet it is fraught with challenges, including ethical dilemmas and the need for data protection. The conclusions emphasize the importance of developing and implementing modern AI technologies with these aspects in mind. Recommendations include the need to enhance international cooperation in AI regulation, establish data security and privacy standards, and develop fraud-resistant systems using AI. Attention is also focused on the necessity of continuously updating and adapting AI systems to combat evolving fraud schemes. In the article, the authors used a comprehensive approach to analyze the problem of financial fraud, including both qualitative and quantitative research methods. The research novelty of the article lies in its comprehensive analysis of the dual role of artificial intelligence (AI) in financial fraud, highlighting both the opportunities AI offers for detection and prevention of fraud, and the risks of its exploitation by fraudsters. A distinctive feature is the in-depth examination of legal and ethical aspects of AI application in the finance sector, as well as the emphasis on the need for international cooperation and the development of data security and privacy standards in AI implementation.

Key words: artificial intelligence, financial services, financial risks, financial fraud, financial technology.

Financial technologies using Artificial Intelligence (AI) are becoming increasingly important in the modern economy, introducing significant changes to various aspects of the financial industry (Zhao, Liu 2017; Bholat, Susskind 2021). It is essential to note that numerous studies and publications on the topic of 'Artificial Intelligence and Law' sometimes overlook important questions of the ontology of the sociology of artificial sociality (Lee 2020; Kaja et al. 2021; Barrière 2021). What do we have in this case? For example, we may inadvertently mislead readers about the real existence of machines, tools, and algorithms with elements of artificial intelligence as if they have already achieved the quality of strong artificial intelligence. Of course, this question is complex and multifaceted. These are relatively new and complicated topics related to questions of existence, essence, and social interactions of artificial intelligence (AI). Not all research in the field of AI and law may touch upon these aspects, especially if their focus is shifted towards more practical or legal issues. Let us emphasize again that there is a significant difference between the current achievements in the field of AI and the concept of 'strong AI' (AI with consciousness, self-awareness, and cognitive abilities comparable to human ones). Most modern AI systems are based on 'weak AI,' which can perform specific tasks but does not possess general intelligence or consciousness. Overall, it is important to approach reading and interpreting research in the field of AI and law with critical thinking, considering the diversity of approaches, assumptions, and potential biases in this rapidly evolving area.

The use of AI in financial technologies already encompasses a wide range of applications today, from process automation and efficiency enhancement to the development of new products and services. Let's highlight the key aspects of the growth of financial technologies using AI:

- Automation and Process Optimization: AI helps automate routine and labor-intensive tasks, such as data processing and financial reporting analysis, which reduces costs and increases operational efficiency (Gimpel et al. 2023; Estep 2023);
- Risk Management and Fraud Prevention: Machine learning algorithms are actively used to analyze transactions in real-time, allowing for the identification of suspicious

activities and the prevention of financial fraud, as well as assessing the creditworthiness of clients with greater accuracy (Sood 2023);

- Personalized Financial Services: AI facilitates the development of personalized financial products and services, including individual lending offers, investment strategies, and asset management recommendations based on clients' preferences and financial behavior (Maree, Omlin 2022; Sheth 2022);
- Market Development and Investments: AI significantly impacts trading on financial markets, enabling the development of algorithmic trading that can analyze large volumes of data and make trading decisions in milliseconds (Reiners 2019; Schemmel 2019);
- Fintech Startups and Innovations: Numerous fintech startups actively use AI to develop innovative solutions, for example, in the field of payment systems, personal finance management, as well as in the blockchain and cryptocurrency sector (Patel 2020; Dijmărescu 2021);
- Regulatory Compliance and KYC: AI assists financial institutions in complying with regulatory requirements by automating compliance processes and simplifying client verification procedures (KYC - Know Your Customer) (Arner et al. 2019; Mahalakshmi et al. 2022);
- Training and Employee Development: AI is also used for training employees of financial institutions, providing personalized learning programs and simulations to enhance skills (Murugesan et al. 2023).

The growth of financial technologies using AI continues to accelerate thanks to ongoing technological progress, increasing data volumes, and improvements in machine learning algorithms. This leads to the creation of more innovative, convenient, and secure financial services for consumers and businesses.

The relationship between artificial intelligence (AI) and financial fraud is bidirectional: on one hand, AI is actively used to prevent and detect fraudulent activities in the financial sector (Madhurya 2022; Kamruzzaman et al. 2022; Cherif 2023). On the other hand, there is a risk of AI being used to commit fraud (Kurshan, Shen 2020; Ashta, Herrmann 2021). Let's examine both sides of this relationship.

Using AI to Prevent Financial Fraud Real-time Fraud Detection:

Fraud detection at the first moment: AI can analyze transactions for anomalies and unusual patterns that may indicate fraud. This includes not only analyzing current transactions but also comparing them with historical data, which helps to uncover hidden fraud schemes.

Machine Learning and Big Data: Machine learning algorithms, trained on large volumes of data, are capable of detecting complex and evolving fraud schemes. This significantly enhances the efficiency of fraud prevention systems compared to traditional methods.

Adapting to New Threats: AI is able to quickly adapt to new methods of fraud, updating detection algorithms based on new data about fraudulent activities, making security systems more flexible and effective.

The connection between AI and financial fraud demonstrates an "arms race" where technology is used both to combat fraud and to commit it. It's important that financial institutions and regulators continuously develop and improve their AI-based systems to protect against new and evolving threats, while fraudsters look for new ways to bypass these systems. Financial fraud continues to evolve, and fraudsters are finding ever-new ways to deceive both individual consumers and organizations. Some of the most common and relevant types of financial fraud today include:

Credit and debit card fraud: Involves unauthorized use of someone else's cards to make purchases or withdraw cash. This can occur through physical copying of card data (skimming) or data breaches online.

Phishing: Sending fake emails or messages that appear to be from legitimate sources, such as banks, in order to persuade the victim to provide personal or financial information.

Identity fraud: Using someone else's personal information without permission to open new accounts, obtain credits, or make purchases.

Investment fraud: Promising high returns with minimal risks to attract investments into nonexistent or fraudulent projects.

Bank account and payment fraud: Involves unauthorized access to bank accounts to make transactions or money transfers.

Loan and credit fraud: Creating fake documents or using stolen personal information to obtain loans or credits. **Securities fraud and market manipulation:** Manipulating market prices of stocks or other securities to gain illegal profits.

Social engineering: Manipulating people to obtain confidential information or money. This can include various tactics, from outright deception to posing as a trusted individual or organization.

Online retail fraud: Includes selling non-existent goods through online stores or marketplaces, as well as using stolen credit card data for online purchases. **Cryptocurrency fraud:** Involves various schemes such as fake cryptocurrency trading platforms, fraudulent ICOs (Initial Coin Offerings), or pyramid schemes using cryptocurrencies.

These and other types of financial fraud are constantly evolving, requiring financial institutions, regulators, and consumers to be vigilant and apply appropriate precautionary measures to protect their data and funds. Whether an investment platform, such as "Super X" is fraudulent or a legitimate investment opportunity depends on several factors, including its operational transparency, licensing, user reviews, and compliance with regulatory requirements. Signs to look for when evaluating such platforms include:

Licensing and regulation: Legitimate investment platforms are usually regulated by financial authorities in their country of presence. A platform's possession of a license can serve as an indication of its legitimacy.

Transparency: Legal platforms provide complete information about their operating conditions, fees, risks, and fund management methods. A lack of transparency can be a red flag.

Educational and analytical resources: Legitimate platforms often offer educational materials and analytical tools to help users make informed decisions.

Reviews and reputation: Examining reviews from other investors and analyzing the platform's reputation on independent forums and websites can help identify potential issues.

Investor engagement: Platforms that do not require or even discredit active investor participation after making an initial contribution, except for verifying personal income, can be suspicious. Engaging investors in the process and transparency of operations are key aspects of trust.

Promises of high returns with minimal risks: Any platform that promises unusually high returns with minimal or no risk should be approached with caution, as there is always a degree of risk in investments.

What are the statistics and scale of financial fraud in different countries, and what are the most striking data and examples here? Financial fraud is a serious issue in EU countries. For example, in 2023, residents of Finland alone lost more than 44 million euros to internet fraudsters, according to Finanssiala. Data obtained from banks show that Finns were almost deceived out of nearly 77 million euros in total. In 2022, this figure was just under 47 million. Cybercriminals managed to extract more than 44 million euros from Finnish residents. About 33 million euros were intercepted by banks from fraudsters and returned to their owners. According to Finanssiala, the most money was lost due to investment fraud (Finance Finland 2024).

Just like individual citizens, hospitals, ministries, enterprises, or mass media, sports federations also become targets for hackers. For instance, the French Modern Pentathlon Federation lost 600 000 euros from its accounts as a result of a hacker attack. The publication L'Equipe reports that the federation's president, Joël Bouzou, stated: "We are talking about our accumulated reserves, which have disappeared. This is unacceptable. For us, this represents a huge problem." The police are currently investigating, and the federation is not the only victim of these hackers. "We hope to recover the money following the investigation and that the culprits will be arrested and brought to justice," added Bouzou (L'Equipe 2024).

According to the Financial Industry Association of Latvia, in 2023, fraudsters extracted 12.662 million euros from clients of just the four largest banks in the country, which themselves confirmed the payments, a 5.2% increase from 2022. A total of 7,795 cases of fraud were recorded, a 45.6% increase. In the four largest banks last year, 3,140 cases of telephone fraud were identified, resulting in clients losing 5.58 million euros. As a result of 3,671 cases of investment fraud, clients lost 5.6 million euros, and from 984 cases of other types of fraud - 1.48 million euros (Finanšu nozares Asociācija 2024).

It turns out that a resident of Daugavpils has given nearly 48,000 euros to scammers. In the time period from March 1, 2023, to January 29, 2024, unknown individuals offered a man born in 1965 the opportunity to earn money through an online platform (exchange) and swindled him out of 47,956.04 euros. A criminal process has been initiated – local media report (Nash gorod 2024).

Legal issues of intellectual property and patenting are closely related to the development of artificial intelligence (AI) and the expansion of artificial sociality for a number of reasons:

Creation and use of AI-generated content: AI is capable of creating texts, music, images, and other forms of content, which raises questions about intellectual property rights. For example, who is the author of a work created by AI: the program developer, the user who set the parameters, or the AI itself? These questions become even more complex when AI creates works interacting in a social context.

Patenting AI technologies: As AI technology becomes more complex and innovative, the number of patents in this area increases. Questions arise about what exactly in the field of AI can be patented and how to effectively manage these patents.

Liability and legal status of AI: As AI becomes more autonomous and involved in social processes, questions about the legal status of AI arise. This concerns not only liability for actions performed using AI but also issues of intellectual property rights created or used by AI.

Data protection and privacy: AI is often developed and improved using large amounts of data, including personal data. Questions about the rights to these data, their use, and protection become critically important in the context of intellectual property and privacy.

Standardization and international norms: Developing international standards and norms in the field of AI and intellectual property is a challenging task due to the rapid development of technologies and differences in national legislations.

Collectively, these issues form a complex and dynamic field in which legislation on intellectual property and patents is constantly evolving and adapting to new challenges associated with AI and its role in society.

Privacy and personal data protection issues, related to the use of artificial intelligence (AI) and technology development, are key aspects of the modern digital world. Here are some main aspects of these issues:

Data collection and analysis: AI and related technologies often require large volumes of data for training and functioning. These data may include personal information, raising privacy concerns. It is important that the collection, processing, and storage of data are carried out in compliance with privacy principles and personal information protection.

Information security: As the volume of collected data increases, so does the risk of data breaches or unauthorized access. Ensuring data security becomes critically important to prevent privacy violations.

Transparency and consent: Users should be fully informed about how their data are collected, used, and processed. It is important to provide mechanisms for user consent to the processing of their personal data, as well as the ability to opt-out of such processing.

Bias and discrimination: AI algorithms trained on biased data can lead to discriminatory conclusions or decisions. This not only violates principles of fairness but can also lead to privacy violations if algorithms incorrectly classify or target certain population groups.

International standards and regulation: Different countries have different approaches to privacy and data protection regulation, creating challenges for international companies and organizations. Compliance with standards such as the GDPR in the European Union is a key aspect of global business and technological development.

Ethical considerations: Privacy and data protection issues are not only legal but also ethical. They concern respect for personal life, autonomy, and human rights.

In response to these issues, companies, governments, and international organizations are developing and implementing various policies, standards, and technologies to improve privacy and personal data protection in the era of digital technologies and AI. Certainly, there are legal restrictions aimed at minimizing the negative impact of artificial social space on individuals and society. These restrictions may include:

Data protection and privacy laws: These laws regulate how user data are collected, stored, and used. An example is the General Data Protection Regulation (GDPR) in the European Union.

Cybersecurity legislation: Laws aimed at protecting against cybercrimes such as hacking attacks, phishing, and the spread of malware.

Content regulation: Laws and regulations that prohibit or restrict the distribution of illegal content, such as violence, extremism, pornography, and the dissemination of false information.

Laws on child protection online: Special legislative acts aimed at protecting children from harmful content and activities on the internet.

Antitrust legislation: Regulation of the activities of large technology companies to prevent abuse of dominant market positions.

In Europe, there is an active fight against fraud types such as cybercrime, phishing, bank card fraud, investment fraud, and others. European crime-fighting agencies, such as Europol, regularly publish reports on cybercrime and financial fraud, highlighting the importance of international cooperation in combating these threats.

Members of the European Union have reached an agreement regarding the regulation on artificial intelligence (AI), which aims to ensure safe and responsible use of AI. Violations of the requirements can lead to million-euro fines. "This is about an innovative legal act that regulates the development of AI systems, their market launch, as well as their offering and use," noted attorney Toomas Seppel from the law firm Hedman in comments passed to BNS.

Violations of the requirements of the regulation on artificial intelligence are subject to million-euro fines. For instance, a violator of the requirements could face a fine of up to 7.5 million euros or 1.5% of the company's annual turnover. In the case of large global enterprises, fines can reach 35 million euros and constitute up to 7% of the global turnover. „The amounts of the fines depend both on the severity of the violation and on the size and turnover of the enterprise. Such a strong control mechanism is important for preventing violations and ensuring effective protection of people's rights, contributing to the responsible development and use of artificial intelligence,” explained Seppel.

Transparency related to the regulation is very important for people: when interacting with people, AI systems must inform users that they are communicating with a machine. This applies, for

example, to automatic identification at border control, chatbots in customer support services, as well as Snapchat and ChatGPT.

The regulation on artificial intelligence now awaits further refinement and adoption by EU legislators. Estonia is currently developing its own artificial intelligence strategy, based on the EU regulation, which provides instructions and sets standards, as well as more systematically considers ways to ensure the reliability of AI and reduce risks both in the development and use of AI.

The regulation on artificial intelligence is expected to be approved at the committee level soon. It will then be brought to a plenary vote in the EU at the European Parliament, which is expected to take place in April 2024 (Press 2024).

In the USA, a total ban on the use of robots for calling live people is to be considered. A statement from the head of the Federal Communications Commission (FCC), Jessica Rosenworcel, appeared on the FCC's website. According to her, robotic phone calls should be recognized as illegal and banned. Rosenworcel explained that she refers to technologies in which artificial intelligence (AI) generates the voices of live people and impersonates a certain person. „Voice cloning and image creation, made by artificial intelligence, are already causing confusion, making consumers think that fraud is legitimate,” noted the head of the FCC. According to Jessica Rosenworcel, an increasing number of people are becoming targets of scammers abusing AI (Baltijas Balss 2024).

The USA, the United Kingdom, Germany, and 15 other countries have signed an agreement to protect consumers from the wrongful use of artificial intelligence (AI). In the 20-page document, published on November 27, 2023, recommendations are provided for AI development companies to protect AI systems from malicious users. Specifically, companies developing and implementing AI are advised to make these systems „secure by design” so that they cannot be exploited by cybercriminals, and users' confidential data does not fall into the hands of third parties. The agreement states that potential risks should be considered at all stages of working with AI: during development, implementation, operation, and maintenance. „Artificial intelligence systems are susceptible to new vulnerabilities that must be considered alongside standard cybersecurity threats. When development pace is high - as is the case with artificial intelligence - security can often be relegated to the background. However, security must be a primary requirement not only at the development stage but throughout the entire lifecycle of the system,” the document notes. The instructions are not mandatory, yet experts consider the agreement involving 18 countries an important step (Baltijas balss 2024).

Not only legal experts but also sociologists, psychologists, and representatives of other social sciences make a significant contribution to solving the problems of combating cybercrime. Mateusz Jurek research merits attention. The author analyzes the issue of cybersecurity in various theoretical aspects. Contemporary social problems serve as the practical context for the discussion. This article describes selected police actions in combating cyber threats. The author characterizes the internal structures of organizational units allocated within the Police structure, presents their scope of responsibility in combating cyber threats, and describes actions related to cybersecurity. The analysis is conducted using the analytical-synthetic method and literary criticism (Jurek 2022).

The monograph by Dr.iur. Irena Barkane is a unique study in the field of Latvian legal science dedicated to the regulation of artificial intelligence and human rights issues. It explores the use of artificial intelligence surveillance technologies in law enforcement in Europe and the world and assesses their impact on the law regarding privacy and data protection, freedom of expression, the principle of non-discrimination, and other human rights, as well as on society and democracy as a whole (Barkane 2023).

Many issues within the topic of „Artificial Intelligence and Fraud” are still awaiting their researchers. Which existing AI technologies are most effective in combating financial fraud, and why? What ethical considerations should be taken into account when using AI to prevent financial fraud? It is particularly important to explore the societal consequences of financial fraud, such as its

impact on trust in financial institutions and overall economic stability. All these issues are multidimensional and interdisciplinary. It is clear that solving these questions requires the joint efforts of not only lawyers.

The use of AI in the financial sector represents a powerful tool for detecting and preventing fraud, but it comes with a number of challenges, including ethical dilemmas and the need for data protection. The importance of developing and implementing modern AI technologies, taking these aspects into account, is pertinent. It's important to emphasize the need for enhanced international cooperation in AI regulation, the creation of safety and data privacy standards, and the development of fraud-resistant systems using AI.

References

1. Arner D. W., Zetsche D. A., Buckley R. P., Barberis J. (2019) The Identity Challenge in Finance: From analogue identity to digitized identification to digital KYC utilities [online]. *European Business Organization Law Review*, 20(1), pp. 55–80. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1007/s40804-019-00135-1> (In English)
2. Ashta A., Herrmann H. (2021) Artificial intelligence and fintech: An overview of opportunities and risks for banking, investments, and microfinance [online]. *Strategic Change*, 30(3), pp. 211–222. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1002/jsc.2404> (In English)
3. Baltijas Balss. (2024) Robots will be banned from calling live people [online]. February 2nd, 2024 [viewed on March 18, 2024]. Available: https://bb.lv/statja/lifenews/2024/02/02/robotam-zapretyat-zvonit-zhivym-lyudyam?utm_source=inbox&utm_medium=mainpage&utm_campaign=Links-in-partner-sites (In Russian)
4. Baltijas balss. (2024) 18 countries called to secure AI Technologies [online]. November 27th, 2023 [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://news.inbox.lv/14vze7e-18-stran-prizvali-obezopasit-tehnologii-ii?language=ru> (In Russian)
5. Barkane I. (2023) The Importance of Human Rights in the Age of Artificial Intelligence. Privacy, Data Protection, and Regulation to Prevent Mass Surveillance. Riga: University of Latvia Academic Press, 2023, p. 657. ISSN 978-9934-36-098-5.
6. Barrière F. (2021) Financial law in the era of artificial intelligence: key topics and themes [online]. *Law And Financial Markets Review*, 15(3–4), pp. 312–322. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1080/17521440.2023.2215480> (In English)
7. Bholat D., Susskind D. (2021) The assessment: artificial intelligence and financial services [online]. *Oxford Review of Economic Policy*, 37(3), pp. 417–434. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1093/oxrep/grab015> (In English)
8. Cherif A., Badhib A., Ammar H., Alshehri S., Kalkatawi M., Imine A. (2023) Credit card fraud detection in the era of disruptive technologies: A systematic review [online]. *Journal of King Saud University - Computer and Information Sciences*, 35(1), pp. 145–174. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1016/j.jksuci.2022.11.008> (In English)
9. Dijmărescu E. (2021) Towards a fiduciary digital currency [online]. *Romanian journal of European affairs* 21 (2), pp. 5-18. [viewed on March 18, 2024]. Available: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3991861 (In English)
10. Estep C., Griffith E. E., MacKenzie N. (2023) How do financial executives respond to the use of artificial intelligence in financial reporting and auditing? [online] *Review of Accounting Studies*. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1007/s11142-023-09771-y> (In English)
11. Finance Finland. (2024) The campaign Watch out, verify, warn others: Noticeable increase in digital scams [online]. March 29th, 2023 [viewed on March 18, 2024]. Available:

- <https://www.finanssiala.fi/en/news/the-campaign-watch-out-verify-warn-others-noticeable-increase-in-digital-scams-in-july-december-2022/> (In English)
12. Finanšu nozares Asociācija. (2024) Pieaug noversto finansu krapsanas gadījumu apmērs: noziedznieki meklē arvien jaunus krapniecības veidus [online]. October 17th, 2023 [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://www.financelatvia.eu/news/pieaug-noversto-finansu-krapsanas-gadijumu-apmers-noziedznieki-mekle-arvien-jaunus-krapniecibas-veidus/> (In Latvian)
 13. Gimpel H., Graf-Seyfried V., Laubacher R., Meindl O. (2023) Towards Artificial Intelligence Augmenting facilitation: AI affordances in Macro-Task Crowdsourcing [online]. Group Decision and Negotiation, 32(1), pp. 75–124. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1007/s10726-022-09801-1> (In English)
 14. Jurek M. (2022) Contemporary issues in Cybersecurity. The analysis of the selected activities of the Polish police [online]. Transformacje, 3(114), pp. 107-132. [viewed on March 18, 2024]. Available: https://www.researchgate.net/profile/Mateusz-Jurek-2/publication/377931855_Mateusz_JUREK_CONTEMPORARY_ISSUES_IN_CYBERSECURITY_THE_ANALYSIS_OF_THE_SELECTED_ACTIVITIES_OF_THE_POLISH_POLICE/links/65be1bed1bed776ae32936c8/Mateusz-JUREK-CONTEMPORARY-ISSUES-IN-CYBERSECURITY-THE-ANALYSIS-OF-THE-SELECTED-ACTIVITIES-OF-THE-POLISH-POLICE.pdf (In English)
 15. Kaja F., Martino E. D., Alessio M. (2021) Paces FinTech and The Law & Economics of Disintermediation [online]. Amsterdam Center for Law & Economics, 2020 (06), pp. 76-93. Available: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3683427 (In English)
 16. Kamruzzaman M. M., Alruwaili O., Aldaghmani D. (2022) Measuring systemic and systematic risk in the financial markets using artificial intelligence. Expert Systems. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1111/exsy.12971> (In English)
 17. Kurshan E., Shen H. (2020) Graph Computing for Financial Crime and Fraud Detection: Trends, Challenges and Outlook [online]. International Journal of Semantic Computing, 14(04), pp. 565–589. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1142/s1793351x20300022> (In English)
 18. L'Equipe. (2024) The French Modern Pentathlon Federation was hacked and was robbed of several hundred thousand euros. An investigation is underway [online]. February 2nd, 2024 [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://www.lequipe.fr/Pentathlon-moderne/Actualites/La-federation-de-pentathlon-moderne-piratee/1446321> (In French)
 19. Lee J. (2020) Access to finance for artificial intelligence regulation in the financial services industry [online]. European Business Organization Law Review, 21(4), pp. 731–757. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1007/s40804-020-00200-0> (In English)
 20. Madhurya M. J., Gururaj H. L., Soundarya B. C., Vidyashree K. P., Rajendra A. B. (2022) Exploratory analysis of credit card fraud detection using machine learning techniques [online]. Global Transitions Proceedings, 3(1), pp. 31–37. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1016/j.gltp.2022.04.006> (In English)
 21. Mahalakshmi V., Kulkarni N., Kumar K. P., Kumar K. S. K., Sree D. N., Durga S. (2022) The Role of implementing Artificial Intelligence and Machine Learning Technologies in the financial services Industry for creating Competitive Intelligence [online]. Materials Today: Proceedings, 56, pp. 2252–2255. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.11.577> (In English)

22. Maree C., Omlin C. W. (2022) Can interpretable reinforcement learning manage prosperity your way? [online]. *AI*, 3(2), pp. 526–537. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.3390/ai3020030> (In English)
23. Murugesan U., Subramanian P., Srivastava S., Dwivedi A. (2023) A study of Artificial Intelligence impacts on Human Resource Digitalization in Industry 4.0 [online]. *Decision Analytics Journal*, 7 (100249). [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1016/j.dajour.2023.100249> (In English)
24. Nash gorod. (2024) A resident of Daugavpils gave fraudsters almost 48 thousand euros [online]. February 2nd, 2024 [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://gorod.lv/novosti/347122-zhitel-daugavpilsa-otdal-moshennikam-pochti-48-tysyach-evro#ixzz8QfSrNcpT> (In Russian)
25. Patel M. M., Tanwar S., Gupta R., Kumar N. (2020) A deep learning-based cryptocurrency price prediction scheme for financial institutions [online]. *Journal of Information Security and Applications*, 55 (102583). [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1016/j.jisa.2020.102583> (In English)
26. Press. (2024) The European Union takes control of artificial intelligence. How exactly? [online]. February 7th, 2024 [viewed on March 18, 2024]. Available: https://press.lv/post/evropejskij-soyuz-beret-iskusstvennyj-intellekt-pod-kontrol-kak-imenno#google_vignette (In Russian)
27. Reiners L. (2019) Regulation of Robo-advisory Services [online]. In Edward Elgar Publishing eBooks. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.4337/9781788979023.00030> (In English)
28. Roongruangsee R., Patterson P. G. (2023) Engaging Robo-advisors in Financial Advisory Services: The role of psychological comfort and client psychological characteristics [online]. *Australasian Marketing Journal*. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1177/14413582231195990> (In English)
29. Schemmel J. (2019) Artificial intelligence and the financial markets: business as usual? [online]. In Springer eBooks. [viewed on March 18, 2024]. Available: https://doi.org/10.1007/978-3-030-32361-5_11 (In English)
30. Sheth J. N., Jain V., Roy G., Chakraborty A. (2022) AI-driven banking services: the next frontier for a personalised experience in the emerging market [online]. *International Journal of Bank Marketing*, 40(6), pp. 1248–1271. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1108/ijbm-09-2021-0449> (In English)
31. Sood P., Sharma C., Nijjer S., Sakhuja S. (2023) Review the role of artificial intelligence in detecting and preventing financial fraud using natural language processing [online]. *International Journal of Systems Assurance Engineering and Management*, 14(6), pp. 2120–2135. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1007/s13198-023-02043-7> (In English)
32. Turner R. H. (1990) A Comparative Content Analysis of Biographies. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, Sage Publications, 1990, pp. 134–150. ISSN 1753-9854.
33. Zhao D., Liu X. (2017) Research and Implementation of Financial Decision Model Based on Artificial Intelligence. *Agro Food Industry Hi-Tech*, 2017, 28(3), pp. 2576-2579. ISSN 1722-6996.
34. Zhong Y., Xu F., Zhang L. (2023) Influence of artificial intelligence applications on total factor productivity of enterprises - evidence from textual analysis of annual reports of Chinese-listed companies [online]. *Applied Economics*, pp. 1–19. [viewed on March 18, 2024]. Available: <https://doi.org/10.1080/00036846.2023.2244246> (In English)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ФИНАНСОВОЕ МОШЕННИЧЕСТВО: МАСШТАБЫ И ПУТИ ОГРАНИЧЕНИЯ

Обобщение

В предлагаемой статье авторы рассматривают актуальную проблему влияния искусственного интеллекта (ИИ) на современные финансы, подчеркивая как его преимущества в автоматизации процессов, управлении рисками и персонализированных услугах, так и вызовы, особенно в предотвращении мошенничества. Статья рассматривает двойственную роль ИИ в финансовом мошенничестве, детализируя, как ИИ используется для обнаружения и предотвращения мошеннических действий, но также как его можно эксплуатировать для сложных схем мошенничества. Она также затрагивает различные формы финансового мошенничества, от мошенничества с кредитными картами до инвестиционных афер, и очерчивает значительную роль ИИ в решении этих проблем через анализ данных и распознавание образов. Кроме того, статья углубляется в юридические и этические аспекты, связанные с ИИ, конфиденциальностью данных и постоянной необходимостью соблюдения нормативных требований и международных стандартов при внедрении ИИ. Из содержания статьи следует, что использование ИИ в финансовом секторе представляет собой мощный инструмент для обнаружения и предотвращения мошенничества, однако сопряжено с рядом вызовов, включая этические дилеммы и необходимость защиты данных. Выводы подчеркивают важность разработки и внедрения современных технологий ИИ с учетом этих аспектов. Рекомендации включают необходимость усиления международного сотрудничества в области регулирования ИИ, создание стандартов безопасности и конфиденциальности данных, а также разработку устойчивых к мошенничеству систем с использованием ИИ. Также акцентируется внимание на необходимости постоянного обновления и адаптации систем ИИ для борьбы с постоянно эволюционирующими схемами мошенничества. В статье авторы использовали комплексный подход к анализу проблемы финансового мошенничества, включая качественные и количественные методы исследования. Исследовательская новизна статьи заключается в комплексном анализе двойственной роли искусственного интеллекта (ИИ) в финансовом мошенничестве, освещении как возможностей ИИ для обнаружения и предотвращения мошенничества, так и рисков его использования мошенниками. Особенностью является углубленное рассмотрение юридических и этических аспектов применения ИИ в финансовой сфере, а также акцент на необходимости международного сотрудничества и разработки стандартов безопасности и конфиденциальности данных при внедрении ИИ.

Ключевые слова: искусственный интеллект, финансовые услуги, финансовые риски, финансовое мошенничество, финансовые технологии.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Nikolajs Jefimovs (Latvija)

Dr.iur., Daugavpils Universitāte
nikolajs.jefimovs@du.lv

Jekaterina Sredņakova (Latvija)

Doktorante, Mg.iur., Baltijas Starptautiskā akadēmija
pta2@inbox.lv

Marina Sumbarova (Latvija)

Dr.iur., asoc.prof., Baltijas Starptautiskā akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Igors Trofimovs (Latvija)

Dr.iur., Daugavpils Universitāte
igors.trofimovs@du.lv

Ruta Velika (Latvija)

Doktorante, Mg.iur., Daugavpils Universitāte
rutix@inbox.lv

Vladimir Menshikov (Latvija)

Dr.sc.soc., Daugavpils Universitāte
vladimirs.mensikovs@du.lv

Alina Danileviča (Latvija)

Dr.oec., Daugavpils Universitāte
alina.danilevica@du.lv

Vladas Tumalavičius (Latvija)

Dr.iur., Daugavpils Universitāte
vladas.tumalavicius@gmail.com

AUTORIEM
VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6.-7.lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams datorizdrukā divos eksemplāros A4 formātā, pievienojot CD, vai pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jā sagatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem uz CD vai atsūtīt uz e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) *Sociologicheskoe voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzbalssība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.-129. Lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37-67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātiki pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian)

Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) **latīņu** alfabēta secībā.

FOR AUTHORS

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6.-7. ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted in printed form in two copies in A4 format with attached CD or by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using *Times New Roman (WinWord 2000/XP)*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabels, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team on CD or by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) *Sociologischeskoje voobrazhenie*. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) *Identitates daudzbalisiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.-129. Lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) *Ponyatie politicheskogo. Voprosi sociologii, № 1, str. 37-67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) *Matematiki pasaule un Latvija. Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian)
Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the **Roman alphabet's** order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

АВТОРАМ

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ

Объём статьи: 6.-7.стр. (формат А4).

Манускрипт статьи подаётся по электронной почте ikgadeja.konference@du.lv. При наборе текста использовать шрифт *Times New Roman (WinWord 2000/XP)*; размер букв 12, интервал между строками 1,5. Расстояние текста от левого края 3,5 см, от правого края 2,5 см, сверху и снизу 2,5 см. Если используются специальные компьютерные программы, то они подаются вместе со статьёй.

Аннотация статьи: в начале статьи сразу после названия размещается информационная аннотация. В аннотации необходимо указать цель и задачи, сформулировать проблему исследования, показать новизну и привести главные выводы. Отдельным обзацем указываются ключевые слова (термины, которые раскрывают сущность вопросов, рассмотренных в статье). Необходим также перевод данных ключевых слов на язык, на котором написано резюме статьи.

Резюме статьи: Для статей на латышском языке резюме подготавливается на английском или русском языке; к статьям на английском языке резюме подготавливается на латышском или русском языке; к статьям на русском языке резюме подготавливается на латышском или английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном языке, то о редактировании языка должен заботиться сам автор, консультируясь у специалиста соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, в которых язык не будет соответствовать правилам правописания, не будут приниматься к рассмотрению и рецензированию.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки в тексте статьи оформляются по следующему образцу: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Примечания и пояснения размещаются в конце статьи. Таблицы, графики, схемы, диаграммы и другой иллюстративный материал оформляется, указывая источник материала, при необходимости указывая методику (расчёта, суммирования данных и т.д.) формирования таблиц, графиков, схем. Все материалы данного типа должны иметь порядковый номер и заголовок.

Библиография (список источников использованных в статье) составляется и оформляется в соответствии со следующими образцами:

Для монографий (книг и брошюр):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Для статей из сборников:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Для статей из журналов:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzbalstība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A*, 51, Nr.5/6: 112–129.

Для статей из газет:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Для материалов из интернета:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется в алфавитном порядке по фамилиям авторов или названиям трудов (если автором является институция) в соответствии с **латинским** алфавитом.